

ОЛЕКСАНДР ПАГІРЯ, МИКОЛА ПОСІВНИЧ

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН У ЗАКАРПАТТІ (1929–1939)

У територіально-організаційній схемі ОУН, прийнятій Конгресом Українських Націоналістів у Відні 1929 р., Закарпаття становило окрему структурну одиницю — «край» — одну з десяти, на які поділялась Україна. Згідно з цією схемою, мали створити Крайову езекутиву ОУН Закарпаття (КЕ ОУН З), безпосередньо підлеглу Проводу Українських Націоналістів (ПУН), яка б організувала власну мережу. Члени ПУНу вважали зайвим вести революційну діяльність проти чехословацької влади на Закарпатті, тому ОУН обмежувалася працею на культурно-просвітній ділянці, скеровуючи дії проти москвофільства й комуністичної ідеології. Наприкінці 1930-х рр. організаційна сітка на Закарпатті ще не була дуже розгалуженою, існували лиш окремі законспіровані станиці для зв'язку із Західними Українськими Землями (ЗУЗ), а здебільшого члени ОУН працювали легально у національно-культурній сфері¹. Розглядаючи розвиток ОУН на Закарпатті, потрібно враховувати, що діяльність організації була тісно пов'язаною з формуванням національної свідомості українців.

Вперше осередок ОУН у краї було створено наприкінці 1929 р. в Ужгородській учительській семінарії під проводом Стефанії Новаківської. Власне, це ще була філія Української Військової Організації (УВО)².

На той час головною проблемою в Закарпатті для національного руху було москвофільство. Одним із факторів, що підсилювали москвофільські тенденції у культурному розвитку краю, стала політична й фінансова підтримка з боку чехословацької влади, яка

¹ Мірчук П. *Нарис історії ОУН / За ред. С. Ленкавського, Д. Штикала, Д. Чайківського.* — Мюнхен—Лондон—Нью-Йорк, 1968. — С. 119, 548; *Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали / Упоряд. В. Муравський.* — Львів, 2006. — С. 64.

² Химинець Ю. *Тернистий шлях до України.* — Ужгород, 1996. — С. 231.

розуміла, що зростання національної свідомості українського населення зумовить відокремлення Закарпаття.

На знак протесту проти москвофільства керівник КЕ ОУН З С. Новаківська взялась за організацію атентату на лідера москвофілів — голову Товариства ім. Духновича Євгена Сабова. До справи було залучено учнів Ужгородської учительської семінарії Федора Тацинця, Миколу Вайду та Володимира Федорчука. Здійснення замаху вирішили довірити військовому офіцеру В. Шандору. Однак той відмовився, не поділяючи терористичних методів політичної боротьби і вважаючи атентат заходом непотрібним та шкідливим для українського національно-визвольного руху. Тому роль виконавця замаху доручили Ф. Тацинцю, опікуном якого у навчанні був директор місцевої семінарії о. Августин Волошин. Отримавши пістолет і набої, Ф. Тацинець у лісі над с. Невицьким відпрацьовував техніку схову зброї та маскування³.

Замах на Є. Сабова було здійснено 1 червня 1930 р., коли той у супроводі соратників Степана Фенцика і Йосипа Камінського виходив із приміщення театру після загальних зборів «Общества имени Духновича» у «День Русской Культуры» в Ужгороді. Ф. Тацинець промахнувся і навіть не поранив Є. Сабова. Бойовика одразу було арештовано. Розпочався судовий процес, який увійшов в історію під назвою «Справа Тацинця». Крім виконавця замаху, поліція заарештувала учнів М. Вайду, В. Федорчука та С. Новаківську⁴. На суді 3—4 листопада 1930 р. Федір Тацинець заявив: «Я не хотів нікого вбивати, а хотів лише звернути увагу публічної opinio на те, що тутешній руський нарід це не москалі і що так звані “дні руської культури”, уладжані “духновичівцями”, це пагубна робота скритих фанатичних душ, котрі найшли собі до ціли фальшиво амбітні одиниці, що для своєї хворобливої амбіції підпирають нищення рідного слова»⁵. С. Новаківська взяла всю вину на себе як головний ініціатор та організатор і була засуджена до 5 років позбавлення волі. Ф. Тацинця спершу ув’язнили на один рік, але в березні 1931-го

³ Могорита М. *Постріл у москвофільство (про відважного січовика Федора Тацинця)* // *Карпатська Січ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 56-ій річниці Карпатської України (Ужгород, 11–12.03.1995)*. — Ужгород, 1996. — С. 204.

⁴ Химинець Ю. *Тернистий шлях до України*. — С. 231.

⁵ Вегеш М. *Сторінки історії ОУН—УПА в Закарпатті (1929–1939)* // *Сучасність*. — 2001. — № 2. — С. 88.

термін збільшили до трьох років⁶. Існує версія, що проведення цієї акції силами ОУН на Закарпатті було узгоджено з бойовою референтурою КЕ ОУН ЗУЗ і що до неї був причетний Зенон Коссак — заступник бойового референта ОУН Романа Шухевича⁷.

Юліан Химинець у спогадах констатував: «Зі заарештуванням Стефанії Новаківської вся справа ОУН на Закарпатті була припинена, бо не було охочих продовжувати працю в тому стилі, як це було подумане п.[анею] С. Новаківською». Актентат загострив і до того напружену національно-політичну ситуацію в краї, проте він мав певне значення для формування у свідомості закарпатської молоді ідеї збройної боротьби за українську державність.

У середині квітня 1930 р. відбулася ще одна резонансна подія за участю членів ОУН, які намагалися переправити по підпільній зв'язковій лінії велику партію нелегальної літератури. Всі вони були заарештовані на чесько-польському кордоні⁸.

Коли в другій половині 1932 р. роботу КЕ ОУН З було відновлено, з ініціативи ПУНУ організацію поділили на два сектори: легальний, керівником якого обрали Степана Росоху, і підпільний — керівник Юліан Химинець⁹. У Празі також було засновано легальне періодичне видання націоналістів — місячник «Проблем», його редактором став голова Союзу підкарпатських руських студентів (1932—1934) С. Росоха. До роботи над часописом долучились Василь Івановчик, Василь Качуровський, Іван Колос, Іван Кошан, Микола Лелекач, Микола Небесник, Єлизавета Кузьмівна, Іванка Гірна. Перший номер часопису датується 1 грудня 1933 р. Невдовзі журнал став популярним серед української молоді, у ньому почали друкуватися провідні діячі націоналістичного руху. У споминах С. Росоха зазначав: «Напрямок часопису був націоналістичний, а зміст бойовий, бо того вимагали існуючі обставини на Закарпатті, яке від самих початків приділення його в склад Чехословацької Республіки, 10 вересня 1919 р., змагалось за своє національне обличчя і боролось за свої автономні права,

⁶ Там само.

⁷ Пирович В. Діяльність Зенона Коссака-Тарнавського в Карпатській Україні // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. — Річник VI (XVIII). — Ужгород, 2000. — С. 102.

⁸ Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 231.

⁹ Там само. — С. 314—231.

словом, за правду і волю. За його бойовий характер і боротьбу з чеським режимом багато слабодухів відмовлялось передплачувати часопис. Зате “Пробоем” поривав за собою молодь, яка самостійно організувалася в гуртках «пробоевиків», ширила між населенням національну свідомість і давала відсіч кацапні-русофілам, мадяронам та чеським затіям на Закарпатті»¹⁰.

Підпільний сектор ОУН Закарпаття акцентував свою увагу на вихованні молодого покоління в патріотичному дусі. У 1930-х рр. тут розгорнув діяльність «Пласт», створивши осередки майже при кожній українській середній школі. Організаційну роботу серед юнацтва проводили: Федір Савчун (Берегівська гімназія), Федір Могіш (Учительська семінарія, м. Мукачеве), Дмитро Бандусяк, Михайло Габовда, Дмитро Галай, Петро Стерчо, Юрій Шанта, М. Кіштулинець, Іван Рошко-Ірлявський (Торговельна академія, м. Мукачеве), Іван Кардашинець (Ужгородська гімназія), Олександр Блистів (Хустська гімназія). В цьому напрямі також активно працювали М. Вайда, Василь Кузьмик, Юрій Шпилька, Іван Рогач, Лев Канюга, Іван Кедюлич, В. Івановчик, Є. Кузьмівна, І. Гірна, Оксана Голубінка¹¹.

Одним із багатьох заходів підпільного сектору ОУН було проведення 1 липня 1934 р. Другого з'їзду народовецької молоді в Мукачевому, в якому взяли участь понад 10 тис. українців. До організаційного комітету, головою якого було обрано Ю. Химинця, ввійшли націоналісти: д-ри Шпилька та В. Івановчик, С. Росоха, Л. Канюга, Бора, Є. Кузьмівна, І. Гірна. З'їзд відбувся біля стін Мукачівського театру; всупереч забороні Міністерства внутрішніх справ було проведено маніфестацію під синьо-жовтим прапором і ухвалено таку резолюцію: «Закарпаття на сьогодні належить до Чехословаччини, однак українська молодь Закарпаття не вагається ані на один момент прилучити Закарпаття до Українського Материка — Київ-Львів, оскільки така можливість настане»¹². На З'їзді виступили М. Бандусяк, Петро Белів, М. Вайда, Іван Копач, І. Роман, С. Росоха. Цей захід став поштовхом для активізації багатьох національно зорієнтованих організацій, особливо

¹⁰ Росоха С. *Спомини: Події та люди на моєму життєвому шляху* / Уклад. В. Худанич. — Торонто-Ужгород, 2001. — С. 46–47.

¹¹ Там само. — С. 85.

¹² Химинець Ю. *Тернистий шлях до України*. — С. 232.

у сільській місцевості. Молодь, за свідченням С. Росохи, заявила: «Ми українці і будемо боротись вже не за автономні права карпатських українців, але за національні та політичні права всього українського народу»¹³.

У такому ж напрямі була проведена шкільна акція КЕ ОУН З, яку почасти підтримало чехословацьке Міністерство шкільництва: у другій половині 1930-х рр. по селах відбулися «шкільні страйки», спрямовані проти спроби запровадити в українських школах москвофільські підручники¹⁴.

Ще однією формою діяльності ОУН на Закарпатті з 1934 р. була організація зустрічей членів ПУНу в квартирі Юліана Химинця в Мукачевому. Зокрема, у серпні 1934 р. сюди приїхали Ярослав Барановський — ‘Лімницький’ та Олег Кандиба — ‘Ольжич’, щоб зустрітись з Григорієм Мацейком — виконавцем атентату на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького (15 червня 1934), який переховувався у братів Климпушів у с. Ясіня на Гуцульщині. У 1935 р. Мукачеве відвідав Крайовий провідник ОУН ЗУЗ Лев Ребет, він зустрівся з представниками ПУНу Я. Барановським та Анною Чемеринською (для безпечного повернення з Мукачєвого до Праги їх супроводжувала дружина Юліана — Марія Химинець). У 1936 р. до Мукачєвого приїжджали також Олекса Гасин — ‘Лицар’, Ярослав Стецько — ‘Карбович’, Іван Борковський, Юрко Костів¹⁵.

При КЕ ОУН З влітку 1934 р. було сформовано жіночий відділ Юнацтва на чолі з М. Химинець, який займався насамперед розвідкою. Першими членами відділу стали Є. Кузьмівна та І. Гірна. Такі відділи діяли при середніх школах і гімназіях Ужгорода, Берегова та Хуста, головним поміж ними став осередок, який організувала при Торговельній академії в Мукачєвому та вишколила М. Химинець. У споминах М. Химинець так писала про спільну з чоловіком діяльність для розвитку крайової ОУН: «Я багато скористала, і мій світогляд значно поширився у зв’язку з тим, що на нашій хаті в Мукачєві зустрічались члени Закордонного Проводу ОУН разом з націоналістами з Галичини. Я хочу зазначити, що між

¹³ Росоха С. Спомини... — С. 51.

¹⁴ Росоха С. Народження держави // Заповіт Срібної землі. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність. — Львів, 2001. — С. 20.

¹⁵ Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 86, 232–233.

мною та чоловіком прийшло скоро до узгодження нашої підпільної роботи. Деколи тяжко було визначити, що він робив, а що робила я. Бо в усьому, що він робив, була і моя участь, в тому, що я робила, була його участь»¹⁶.

* * *

У листопаді 1937 р. Є. Коновалець скликав нараду ПУНу стосовно подальшої політики ОУН на Закарпатті (Мюнхенська конференція). У ній взяли участь Ріко Ярій, Я. Барановський, полк. В. Колосовський, Михайло Сележко, В. Стахів, Орест Чемеринський, Степан Давидович. Вважаючи, що цей регіон у майбутньому зможе відіграти вагомий політичний та військово-стратегічний роль у боротьбі проти Польщі та СРСР, Провідник ОУН запропонував створити Окремий штаб ПУНу для справ Закарпаття. Структура утвореного у Відні в лютому 1938 р. штабу об'єднувала два профільні сектори: політичний, до якого належали Р. Ярій — 'Карпат', (відповідав за зовнішню політику), Я. Барановський — 'Борис', М. Сціборський — 'Органський', О. Сенік — 'Канцлер' (займалися організаційними справами та внутрішньою політикою), О. Чемеринський — 'Оршан' (завідував пресою та інформаційною діяльністю), та військовий сектор, у якому працювали полк. М. Колодзінський — 'Генерал', ген. М. Капустянський — 'Низола', ген. В. Курманович — 'Торко', полк. Р. Сушко — 'Сич', полк. В. Колосовський. Досягненням новоствореного штабу була розпочата 16 вересня 1938 р. трансляція українських передач із віденської радіостанції¹⁷.

Влітку 1938 р. в Парижі заходами військового штабу ПУНу було видрукувано брошуру «Закарпаття». Її автор Орест Чемеринський — 'Ярослав Оршан' поставив собі за мету подати вичерпний історичний опис політичної, соціальної та географічної історії краю в контексті загальноєвропейської політики, визначити роль Закарпаття у всеукраїнському визвольному русі та у планах ОУН. Він стверджував: «Перша небезпека, що грожала, грозить і далі Закарпаттю: стати предметом порозумінь

¹⁶ Химинець Ю. *Тернистий шлях до України*. — С. 361–362.

¹⁷ Стахів В. П. *Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі. Декілька фрагментів подій з новішої історії Закарпаття з приводу 15-річчя постання держави Карпатська Україна // Вісті*. — Мюнхен, 1954. — Ч. 11-12 (49-50). — С. 7–10; Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. — С. 549.

між якими державами, і на підставі цього порозуміння впасти жертвою чи то збройної, чи то мирної окупації новим займанцем. Друга небезпека лежить у тому, що між українцями чи то Закарпаття, чи то поза ним — можуть знайтись сили, що будуть готові запродати Закарпаття якій-небудь чужій силі. Як приклад такої можливості можна навести “будапештський акт” гетьмана Скоропадського, який за невелику суму обіцяних грошей, підписав в 1929 р. в Будапешті договір, яким зрікся Закарпаття на користь Угорщини»¹⁸. Розв’язання політичної проблеми Закарпаття автор бачив у рамках вирішення майбутнього всієї України. «Першим практичним висновком буде створення тут політичної сили — в протиставленні до всіх агентур Праги, Будапешту, Москви й Варшави, які діють на Закарпатті. Цим агентствам мусить бути вивіджена найрішучіша війна в ім’я власних ідеалів: великих, ясних захоплюючих, в ім’я ідеалів революційних, що мобілізують до боротьби за УССД»¹⁹. Автор брошури вважав, що Чехія, Словаччина, Закарпатська Україна повинні існувати як самостійні держави, уклавши пакт про добросусідство. Закарпаття мало би стати зав’язком української державності, приймаючи до себе українських політичних емігрантів із різних країн Європи. Завдяки інвестуванню капіталу української еміграції край долучиться до світового господарського процесу²⁰. Щодо місця ОУН у майбутньому політичному житті краю Чемеринський зазначав: «Закарпаття може орієнтуватись тільки на ту єдину соборну, понадпартійну силу української дійсності, якою є організований український націоналізм. В тісному зв’язку з ним і стосуються організацій методи. Закарпаття виробить собі певну особливу їх надбудову. Ця надбудова буде пристосована до сьогоднішніх умов боротьби на Закарпатті»²¹.

Німецькомовне видання цієї брошури було зорієнтоване на вищі політичні та військові кола Німеччини як потенційного союзника ОУН у Європі — воно мало привернути їхню увагу до української проблематики, й зокрема до долі Закарпаття. Провідні члени ОУН, як і керівники найбільших закарпатських політичних

¹⁸ Оршан [Чемеринський О.]. *Закарпаття*. — Париж, 1938. — С. 22.

¹⁹ Там само. — С. 24.

²⁰ Там само. — С. 26–28.

²¹ Там само. — С. 30.

партій, сподівалися, що, розв'язавши проблему Судетів на користь німців, Німеччина, за аналогією, підтримає українців у Закарпатті. У брошурі зазначалося: «В момент успішного завершення змагань судейських німців, вся Ч[ехо]С[ловацька]Р[еспубліка] незвичайно захитається й чеська національна думка стане на вирішальній історичній точці. Саме в цей критичний момент Закарпаття зможе підперти активно й зреалізувати свою ідею [...] Така розв'язка чехословацької проблеми посприє постанову спільних мадярсько-польських кордонів, що вело б, напевно, до захитання рівноваги в середній Європі. До цього, зокрема, не допустила б ніколи Німеччина»²².

На основі брошури О. Чемеринського влітку 1938 р. ПУН підготував «Платформу Закарпаття» з десяти пунктів — своєрідну програму діяльності ОУН у краї. Згодом її також прийняла закордонна делегація Карпатської України — як базу для подальшого плану дій у дипломатичній ділянці²³. На думку члена ПУНу ген. Миколи Капустянського — ‘Низоли’, Чехословаччина разом із Карпатською Україною посідала ключову позицію на Сході Європи і творила своїм геополітичним становищем та поважним стратегічно-економічним потенціалом перепону для військового просування Німеччини на Схід. Також вона була зручним плацдармом для радянських та антантівських армій²⁴.

У рамках роботи військового штабу ПУНу 1938 р. Михайло Колодзінський завершив роботу над дослідженням «Воєнне значення та стратегічне положення Закарпаття». В ньому він визначив основні напрями діяльності ОУН та імовірний розвиток майбутніх подій. Колодзінський зазначав, що після підписання радянсько-чехословацького договору до Закарпаття прикута особлива увага провідних військово-політичних держав світу, і згодом цей регіон може стати основною базою для радянських військ і авіації. Колодзінський констатував: «Під оглядом стратегічним, Закарпаття було б неоціненим для оборонної системи української держави [...] Сильно уфортифіковані Карпати зможуть здержати ворожий наступ зрівно з полудня як і з заходу. В цьому випадку має для нас

²² Оршан [Чемеринський О.]. *Закарпаття*. — С. 26–27.

²³ Химинець Ю. *Тернистий шлях до України*. — С. 240.

²⁴ Вегеш М. *Сторінки історії ОУН–УПА в Закарпатті (1929–1939) // Сучасність*. — 2001. — № 2. — С. 89.

неоцінене значення Лемківщина. З неї ми вічно будемо загрожувати полудневій Польщі. Ніякий поляк не відважиться перейти на схід від Вісли, якщо поперед не буде здобутою Лемківщина, сполучена фортифікаційною системою з Перемишлем і Львовом»²⁵. Закарпаття можна було б за короткий час перетворити у природний плацдарм-фортецю, своєрідну лінію Маннергейма перед наступом будь-яких ворожих армій²⁶.

Тим часом у середовищі закарпатських націоналістів визрівали плани щодо формування власних збройних сил. Провідний діяч ОУН на Закарпатті С. Росоха у статті «Боротьба аж до перемоги» наголошував, що наближаються великі світові події, і в цей історичний момент необхідно повести боротьбу за українські національні права. Своєю чергою провід КЕ ОУН З висував конкретні політичні вимоги до чехословацького уряду, серед яких — надання автономних прав Закарпаттю згідно із Сен-Жерменським договором, передача губернатору всіх повноважень та негайне скликання закарпатського Сойму. С. Росоха як керівник пропагандистського відділу КЕ ОУН З подав ідею використати організовані Міністерством оборони Чехословаччини 6-місячні передвоєнні військові вишколи для студентів, які ще не відбули обов'язкової 18-місячної служби, як базу для формування українських військових відділів²⁷.

На загальному з'їзді Першої української центральної народної ради в Ужгороді (1 110 делегатів), який відбувся 4 вересня 1938 р., було створено парамілітарну організацію — Українську національну оборону (УНО). Її головою обрано В. Івановчика, заступником голови та організаційним референтом — І. Рогача, генеральним секретарем — С. Росоху. Внаслідок реорганізації 17 вересня, головою УНО став С. Росоха, В. Івановчик — організаційним референтом, І. Рогач — заступником голови, Василь Деха — секретарем, Андрій Гелетка — скарбником. До військового штабу ввійшли: полковники Микола Аркас і Гнат Стефанів (шеф штабу), Дмитро Климпуш,

²⁵ На зов Києва: Український націоналізм в II Світовій війні. Збірник статей. — Київ, 1993. — С. 132.

²⁶ Бурун. [Колодзінський М.] Воєнне значення й стратегічне положення Закарпаття // Війна й техніка. Воєнно-науковий збірник. — [Париж], 1938. — С. 34–48.

²⁷ Росоха С. Боротьба аж до перемоги // Пробоєм. — Прага, 1938. — Червень. — С. 68–69; Росоха С. Спомини... — С. 59–60.

Дмитро Климух

Юрій Шпилька, Іван Коперльос, Юрій Станинець, Василь Щадей, Лука Ченюк, сотн. Клименко²⁸.

Загальна кількість членів УНО сягнула однієї тисячі осіб, вони утворили міцну мережу по всьому Закарпатті. Організація займалась державною безпекою, особистою охороною прем'єр-міністра та міністрів автономного уряду, державного майна, обороною населення краю від нападів угорських та польських терористів. Зі семінаристів та гімназистів було сформовано два більш-менш боєздатних відділи УНО. Згодом їх звели в 1-шу чоту під командуванням полк. Михайла Колодзінського — 'Гузара'. Саме цим відділам 10 листопада 1938 р. було доручено евакуювати державні структури автономного уряду Карпатської

України з Ужгорода до нової столиці — Хуста й убезпечити їх від нападів угорських терористів²⁹.

У травні—жовтні 1938 р. КЕ ОУН З розгорнула активну діяльність, спрямовану на здобуття автономного статусу для Закарпаття та на підготовку її збройних сил. У серпні 1938 р. КЕ через місцеву пресу поширила заяву: «Надходить великий час! Закарпаття мусить стати зародком одної Самостійної Соборної Української Держави від Попраду і Татрів аж до Каспійського моря і гір Кавказу! Стати цим зародком мусить бути для нас найбільшою честю! Ми будемо горді, що якраз ми перші будемо тими, що зачнуть відбудовувати Українську Державу. Що ми поможемо нашим браттям скинути московське, польське й румунське ярмо. В цій відбудові допоможе нам тільки єдність народу, велика віра в свої власні сили й

²⁸ Росоха С. *Спомини...* — С. 76–77.

²⁹ Мірчук П. *Напис історії ОУН.* — С. 553; *На зов Києва...* — С. 34.

віра в те, що Бог призначив нас повести свій народ до Волі!»³⁰. Від 24 жовтня 1938 р. офіціозом націоналістичної думки в Закарпатті став тижневик «Наступ» (редактор С. Росоха).

* * *

У 1938—1939 рр. головним засобом допомоги ПУН урядові Карпатської України стали дипломатичні заходи. Прибувши до Відня 29 вересня 1938 р., Ю. Химинець очолив закордонну делегацію Карпатської України, до складу якої також увійшли Євген Скоцко, Юрій Габовда, М. Неньо. Функції політичного та дипломатичного представництва справ Закарпаття на міжнародній арені взяла на себе Українська пресова служба (УПС) у Берліні, що діяла при Міністерстві закордонних справ та Міністерстві пропаганди Німеччини. Кандидатуру її керівника (Володимира Стахова — 'Мека') погодили ПУН та прем'єр-міністр Августин Волошин. Стахів співпрацював з Іваном Габрусевичем (політичні справи), Богданом Кордюком (економічна політика), Орестом Чемеринським (питання преси та інформації). У листопаді—грудні 1938 р. берлінське представництво прибуло до Хуста, щоб отримати вказівки від уряду Карпатської України, Головної команди Карпатської Січі* та КЕ ОУН З.

У німецькому Міністерстві закордонних справ відповідальними за справи в Угорщині та Чехословаччині були державний секретар Кешплер і його заступник Фезенмаєр. Політика щодо Закарпаття належала до компетенції відділу південно-східних справ на чолі з легаційним секретарем фон Штеховим та радником фон Альтенбургом, які стояли на проукраїнських позиціях. Державну незалежність Карпатської України пропагували також керівник східного відділу МЗС, міністріальний директор Шліп, його референт для неросійських народів СРСР, легаційний радник Маєр-Гайденгаген, один із головних референтів «Бюро Ріббентропа» д-р Петер Кляйст, керівник Абверу адм. Вільгельм Канаріс із заступниками — полк. Ервіном Лягузенном, полк. Штольце, пполк. Куртом Грабе, заступник головного редактора агенства «Ост-експрес» Гайнріх Геккель та співробітник «Німецького інформаційного бюро» Альвенс.

³⁰ Росоха С. Спомини... — С. 76—77; *На зов Києва...* — С. 36.

* Організація народної оборони Карпатська Січ — парамілітарна організація створена в Карпатській Україні у листопаді 1938 р. на базі УНО.

Вони відстежували й активно протидіяли пропагандивним зусиллям посольств Угорщини та Польщі в Берліні й Римі — основних противників державності Карпатської України³¹.

Перебуваючи в Берліні, Ю. Химинець у жовтні 1938 р. разом із М. Колодзінським передали меморандум литовському консулу у справах Карпатської України з проханням про підтримку та запрошенням відвідати Закарпаття³². 15 грудня 1938 р. Р. Ярій як відповідальний за зв'язки ОУН з Японією, Ю. Химинець, ген. В. Курманович та два представники японського генерального штабу відвідали Хуст. У Римі інтереси Карпатської України захищав представник ПУНу Євген Онацький. Завдяки його старанням було заплановано заснувати в Хусті італійське консульство на чолі з консулом Енріко Інсабатто³³.

На початку листопада 1938 р. Голова ПУНу полк. Андрій Мельник здійснив поїздку до Праги у справі озброєння Карпатської Січі. Також Мельник побував у Перечині (Закарпаття) на таємній нараді з німецьким консулом Г. Гофманом, С. Росохою та І. Романом³⁴.

На доручення А. Мельника Олег Кандиба — 'Ольжич' став офіційним уповноваженим Проводу ОУН при уряді Августина Волошина. Він займав посаду керівника культурної референтури ПУНу й став членом військового штабу Карпатської Січі, 17 січня 1939 р. йому було надано громадянство Карпатської України³⁵.

На нараді Військового штабу ОУН у складі М. Капустянського, Р. Ярого, В. Курмановича, Р. Сушка, Степана Чучмана, О. Сеника, Я. Барановського було вирішено вислати М. Колодзінського на Закарпаття, щоб організовувати військові відділи (останні двоє учасників виступали категорично проти ухваленого рішення). В середині

³¹ Стахів В. П. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1954. — Ч. 11-12 (49-50). — С. 5-6; Samuś P., Badziak K., Matwiejew G. Akcja «Łom». Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP. — Warszawa, 1998. — S. 168; Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. — Львів, 1993. — С. 60.

³² Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 90; Стебельський І. Шляхами молодості й боротьби. Спогади. Статті. Листування. — Київ, 1999. — С. 39.

³³ Боржава Ю. Від Угорської Русі до Карпатської України. — Філадельфія, 1956. — С. 46.

³⁴ Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1929–1939) // Сучасність. — 2001. — № 2. — С. 96–97.

³⁵ Вегеш М. Олег Ольжич в Карпатській Україні // Історія і політика. — Т. 2. — Ужгород, 2005. — С. 475–477.

листопада 1938 р. Окремий штаб для справ Закарпаття направив до Хуста делегацію під керівництвом Р. Ярого та Я. Барановського. В її складі були офіцери Військового штабу ОУН: пор. Гриць Барабаш — ‘Чорний’, пор. Осип Карачевський — ‘Свобода’, чот. Лев Крисько — ‘Кріс’, які закінчили німецькі штабні курси і повинні були організовувати військові кадри. В. Стахів, Михайло Качмар, Костянтин Мельник, Теодозій Сендзік та Іван Іваницький мали завдання налагодити контакти з політичними та військовими діячами, місцевими урядовцями. До приїзду делегації на Закарпатті вже працювали О. Чемеринський — ‘Оршан’, Богдан Кордюк, Олег Кандиба — ‘Ольжич’, Улас Самчук. Для вишколу січовиків Окремий штаб привіз понад десять пістолетів, два автомати, три кріси й значну кількість набоїв. Штаб Карпатської Січі намагався в обхід ПУНу отримати зброю. Зокрема, пор. Гриць Барабаш — ‘Чорний’ за посередництвом пор. Ільницького-Занковича вів перемовини з командуванням Братиславського армійського корпусу, яке після консультації погодилося надати легке озброєння, але лише зі згоди німецького генштабу. Проте у Берліні, у Верховному командуванні Вермахту (ОКВ*), Г. Барабашу відмовили з огляду на позицію ПУНу³⁶.

Діяльність закордонної делегації Карпатської України після І Віденського арбітражу була припинена. Як уповноважений прем’єр-міністра Августина Волошина, Юліан Химинець для зв’язку з ПУНом залишався за кордоном до 15 грудня 1938 р.³⁷. 25—26 лютого 1939 р. до Берліна прибув командант Карпатської Січі Іван Роман для переговорів щодо отримання зброї. Його зустрічі організовував В. Стахів із допомогою пполк. К. Грабе, май. Дерінга, Гайнца Геккеля, Петера Кляйста, Зігфріда Цогльмана. Після відповідних консультацій з представниками урядових кіл та ОКВ І. Роману була дана відповідь, що після уточнення деталей і технічного боку справа доставки зброї остаточно вирішиться і по приїзді міністра Ю. Ревая будуть підписані відповідні документи. Увечері 6 березня 1939 р. міністр Ю. Ревай зустрівся з державним секретарем Кеппелером. В. Стахів у спогадах так написав про ці переговори: «Німецький партнер погодився на підставі грудневого договору

* Від нім. *Oberkommando der Wehrmacht* — Верховне командування Вермахту.

³⁶ Стахів В. П. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 7-8 (51-52). — С. 15.

³⁷ Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 92.

виплатити за свої зобов'язання 2 мільйони марок на окреме conto карпатського уряду. Іншими словами, з цього konta можна було також трансферувати відповідну суму на закуплення зброї»³⁸.

Отож, можна стверджувати, що орієнтація націоналістичного проводу Закарпаття, як і уряду А. Волошина, на Німеччину була суто прагматичною, адже уряди Німеччини та Італії виступили міжнародними гарантами територіальної цілісності Карпатської України відповідно до рішень I Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р. З іншого боку, встановлюючи тісні контакти з Німеччиною, Італією та Японією, українські націоналісти намагалися заручитись міжнародною підтримкою великих держав, які негативно ставились до комуністичної доктрини. У своїх стосунках з Німеччиною оунівці намагалися ставити національні інтереси над реальними можливостями українсько-німецького союзу. Саме у цьому полягала принципова розбіжність між членами КЕ ОУН, що прибули в Карпатську Україну, та ПУНом, який підтримував плани Німеччини, нехтуючи українськими інтересами.

Намагаючись отримати гарантію непорушності кордонів Карпатської України від Німеччини, А. Волошин 8 січня 1939 р. відіслав Ю. Химинця до Берліна, щоб підготувати зустріч з Адольфом Гітлером. 9 березня 1939 р. Юліан Химинець зустрівся в Берліні з директором УПС В. Стаховим, який перед цим мав розмову з пполк. Куртом Грабе, одним із посередників між ПУНом і військовими колами в ОКВ. В. Стахів повідомив, що незабаром у Чехословаччині відбудуться великі зміни, тому існує вказівка бути готовими до будь-якої несподіванки. Ю. Химинець разом із В. Стаховим того ж дня поїхали до Відня — обговорити справу із секретарем ПУНу Я. Барановським — 'Лімницьким'. 10 березня відбулася нарада провідних членів ОУН (у такому складі: Р. Ярій, О. Сенік, Я. Барановський, Ю. Химинець, В. Стахів, Анна Чемеринська — 'Іскра', Р. Сушко, М. Капустянський, Віктор Курманович) щодо подальшої діяльності на Закарпатті. Загалом усі зійшлись на думці, що Карпатська Україна має проголосити самостійність і офіційно просити німецький уряд про захист і допомогу. Більшість погодилося з думкою Барановського про те, що Гітлер не піде на передачу

³⁸ Стахів В. П. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 7-8 (51-52). — С. 15.

Карпатської України Угорщині. Лише Р. Ярий і А. Чемеринська запропонували на основі пропозицій В. Стахова виробити запасний план дій. Після засідання В. Стахів передав Ю. Химинцю інструкції такого змісту: виїхати через Братиславу до Хуста і детально роз'яснити політичну ситуацію прем'єр-міністрові та всьому уряду, команді Організації народної оборони — Карпатська Січ (ОНОКС), зокрема М. Колодзінському, і КЕ ОУН З через О. Ольжича; встановити в Хусті постійне чергування при братиславському радіо і у випадку проголошення Словаччиною незалежності проголосити через дві години самостійність Закарпаття на зборах Союму; повідомити про це негайно В. Стахову до Берліна; уникати будь-яких сутичок із чехами й домовитися про спільні дії з ген. Прхалою, Сва-теком, Люкашем; бути пильними супроти загрози з півдня. З цими інструкціями Ю. Химинець виїхав до Хуста³⁹.

14 березня 1939 р. через УПС у Берліні було розіслано пресовий комунікат про проголошення незалежності Карпатської України. Прем'єр-міністр Ю. Ревай офіційно призначив В. Стахова представником Карпатської України в Берліні. Той негайно повідомив про своє призначення МЗС Німеччини та висловив прохання долучитися до процесу припинення окупації угорськими військами. На ім'я посла Японії в Берліні ген. Гіроші Ошіми, який наприкінці березня 1939 р. направив у Будапешт полк. Манакі й май. Нагату, було складено петицію з проханням висловити протест проти катування полонених вояків Карпатської Січі. 1 квітня Ошіма у розмові з міністром закордонних справ Німеччини Й. Ріббентропом вимагав звільнення усіх військовополонених з угорських таборів⁴⁰.

* * *

Головні заходи Проводу ОУН у справі Карпатської України стосувались організації фінансової допомоги та дипломатичних зусиль. Фактично майже всі контакти між урядом Карпатської України та Німеччиною здійснювались за допомогою та посередництва ПУНу.

³⁹ Стахів В. П. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 9-10 (59-60). — С. 6-7; Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 92-94, 315.

⁴⁰ Стахів В. П. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті. — Мюнхен, 1955. — Ч. 9-10 (59-60). — С. 9-10.

У Хусті за гроші Організації державного визволення зі США було куплено цілий будинок, т. зв. «Американську Амбасаду», яка стала головним штабом ОУН у Закарпатті. Тут працювали полк. М. Колодзінський, генерали М. Капустянський та Володимир Петрів⁴¹. За ініціативою О. Ольжича 10 грудня 1938 р. в Хусті було створено Українське еміграційне бюро в Карпатській Україні на чолі з М. Галаганом і В. Колодієм. Завданням бюро було сприяти доцільному використанню сил, знань і фінансових ресурсів української еміграції у розбудові державно-господарчого й культурного життя Карпатської України⁴².

16 вересня 1938 р. Провід українських націоналістів неофіційно, через газету «Діло», оприлюднив таку заяву: «Українське Закарпаття захищає в цій хвилині ідею незалежної Української Закарпатської Держави, яка з хвилиною вибуху повстання на всіх українських землях проти всіх окупантів України стихійно об'єднається в єдину державу українців»⁴³. 26 вересня у Львові відбулася перша велика демонстрація проти угорських зазіхань на українські землі⁴⁴. 20 жовтня УПС передала через віденське радіо заяву: «Полковник А. Мельник, Голова ПУН і Вождь націоналістичного руху, як найповнішого вияву соборного українства, закликає всіх українців стати суцільною лавою на службу нації й зокрема бути готовими під сучасну пору кинути максимум національної енергії для скріплення сил у боротьбі за Українську Карпатську державу»⁴⁵. У жовтні Роман Шухевич вів переговори із львівськими політиками й представниками господарських установ щодо надання допомоги уряду Карпатської України та новоствореній Українській національній обороні.

Більшість маніфестацій, організованих ОУН у Західній Україні, пройшли у Львові. Зокрема, 11 жовтня з нагоди надання автономії Закарпаттю в соборі св. Юра відбулося богослужіння, яке переросло в кількатисячну демонстрацію, що вилилась у бійку між її учасниками та поліцією і польськими студентами. Згодом тривали погроми приміщень українських громадських установ, організацій та кооперативів. Богослужіння за Карпатську Україну

⁴¹ Бажанський М. Мемуарна мозаїка. — К., 1998. — С. 105, 84.

⁴² ДАЗО. — Ф. 18. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 1.

⁴³ Організація Українських Націоналістів (1929–1954). — Б. м. в., 1955. — С. 203.

⁴⁴ Мірчук П. Нарис історії ОУН. — С. 564.

⁴⁵ На зов Києва... — С. 37.

відправляли також у Бережанах, Дрогобичі, Стрию, Перемишлі, Буську та інших містах і селищах, у них брали участь тисячі, а подекуди й десятки тисяч осіб. Для придушення цих виступів було направлено поліцейні та військові відділи з Польщі (у Карпати прибули три полки уланів, два полки піхоти і полк легкої артилерії)⁴⁶.

Упродовж жовтня в Золочеві, Чорткові, Галичі, Стрию, Підгайцях та Рогатині відбулися демонстрації на підтримку Карпатської України. У Буську була організована маніфестація, яку ініціювали Дмитро Куп'як та Григорій Пришляк. У Бережанах через сутичку між польською поліцією та місцевим населенням загинули десятеро осіб, а понад 100 українців було заарештовано. 20 жовтня у Стрию після великої демонстрації було затримано її організаторів, а також багатьох підозрюваних у членстві в ОУН, усього — 156 осіб, з яких 106 направили до «слідчого арешту». Загалом від 15 вересня 1938 до 12 квітня 1939 р. лише в Галичині проведено 456 українських демонстрацій, 52 саботажі та 55 актів терору⁴⁷.

Наприкінці вересня 1938 р. оунівці почали нелегально перебігати через польсько-чехословацький кордон. Однією з перших великих груп, що за наказом Організації перейшла зі зброєю на Закарпаття, була бориславська група на чолі з сільським провідником с. Тур'я. Наприкінці вересня — в жовтні такі переходи були переважно стихійними, неорганізованими і тому швидко вийшли з-під контролю ПУНУ⁴⁸.

Від жовтня 1938 р. зафіксовано численні випадки масового переходу через чехословацький кордон із метою вступити до «українського легіону» на Закарпатті. Наприклад, із Дрогобича прибули Василь Мороз, Євген Гутович і Йозеф Городицький, Стефан

⁴⁶ Гайвас Я. *Воля ціни не має*. — Торонто, 1971. — С. 17–21; Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. — С. 564; Химинець Ю. *Тернистий шлях до України*. — С. 90.

⁴⁷ Спроба ліквідації ОУН польською владою напередодні Другої світової війни на території Галичини та Волині // 1939 рік в історичній долі України та українців. Матеріали міжнародної наукової конференції 23–24.09.1999 в ЛНУ ім. І. Франка. — Львів, 2001. — С. 82–83; Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі — ЦДАВО) України. — Ф. 3833. — Оп. 3. — Спр. 10. — Арк. 40, 69–69зв.; Куп'як Д. *Спогади не розстріляного*. — Торонто—Нью-Йорк, 1991. — С. 69–70.

⁴⁸ Гірняк Л. [Кознарьський Л.] *На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки. Спогади і матеріали*. — Нью-Йорк, 1979. — С. 45–46; Центральний державний історичний архів (далі — ЦДІА) України у Львові. — Ф. 204. — Оп. 1. — Спр. 1223. — Арк. 1.

Зарицький, Теодор Лата, Володимир Михач, брати Володимир, Микола та Михайло Андруськіви, Іван Ранчак. 30 листопада 1938 р. комісаріат прикордонної охорони у Ворохті подав список членів ОУН, які на початку листопада прибули до Чехословаччини, щоб приєднатися до «українського військового відділу»: Микола і Михайло Німчуки, Н. і Р. Гуцуляки, І. Герелюк, М. і В. Куп'яки, Ф. Бойко, М. Прокопощ, А. Мотрук, Ю. Федерчук та ін.⁴⁹ Зі Стрия 6 листопада рушили на Закарпаття члени ОУН П. Козій та С. Бешиця, а з Делятина 21 листопада туди прибули В. Нижчий, М. Брайчак, М. Остапчук, В. Білінкевич, Б. Мельник, М. Хлопанник, В. Хмельник⁵⁰. За даними львівської поліції, члени ОУН Лев Кознарський, Володимир та Євген Стахови потрапили на Закарпаття і вступили в Карпатську Січ. Щоб припинити перехід оунівців у Карпатську Україну, польська поліція встановлювала нагляд за відомими їй членами ОУН⁵¹.

Військовий штаб Карпатської Січі під командуванням полк. Михайла Колодзінського — 'Гузара' на початку листопада 1938 р. розробив детальний план організації регулярної армії з опорою на власні сили. Основною базою для формування військових відділів мали стати Західні Українські Землі. Передбачалося нелегально переправити добровольців із числа членів ОУН, українських старшин із польської армії та учасників визвольних змагань 1917—1921 рр. Кошти, зібрані у підприємців та серед населення на ЗУЗ, планувалося використати на закупівлю зброї та умундирування. ПУН мав організувати збір коштів серед української еміграції та забезпечити закупівлю зброї. Решту потрібної зброї та боєприпасів сподівалися отримати, роззброївши чехословацькі військові підрозділи та захопивши військові склади на території Закарпаття. Через Олега Кандибу — 'Ольжича' цей план було передано ПУНу на затвердження, але з невідомих причин зволікалося з його втіленням. Щоправда, у Львові Роман Шухевич провів переговори з провідними діячами політичних партій та організацій: планувалося через комбатантську організацію колишніх старшин визвольних змагань «Молода Громада» зібрати кошти з українського населення та торгово-економічних установ на спорядження для п'яти—шести тисяч вояків⁵².

⁴⁹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 204. — Оп. 1. — Спр. 1223. — Арк. 5—8, 15—18.

⁵⁰ Там само. — Спр. 1221. — Арк. 1, 19.

⁵¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 205. — Оп. 1. — Спр. 499. — Арк. 57.

⁵² Мірчук П. Нарис історії ОУН. — С. 554—555.

За даними польських органів безпеки за 1939 р., на початку листопада 1938 р. на Закарпаття з метою вступу до Карпатської Січі перебралися провідні діячі ОУН: Осип Карачевський, Роман Шухевич, Роман Мирович, Володимир Щигельський, Євген Стахів, Осип Бойдуник, Іван Стебельський, Лев-Ярослав Зацний (усіх було позбавлено польського громадянства), Євген Врецьона, Осип Тюшка, Станіслав Левицький⁵³.

Безпосередньо організацією переходів через кордон займалися Роман Шухевич, Іван Бутковський — 'Туцул', Лев Ребет — 'Кіл', Мирослав Тураш — 'Грибівський' (окружний провідник ОУН Стрийщини, згодом — Крайовий провідник ОУН ЗУЗ), Володимир Тимчій — 'Лопатинський' (організаційний референт КЕ). Важлива роль також належала рядовим членам ОУН, які знаходили добровольців та допомагали їм перейти через Карпати⁵⁴.

Член штабу Карпатської Січі Є. Врецьона — 'Волянський' передав по зв'язковій лінії Крайовому проводу ОУН вимогу надати матеріально-технічну допомогу та кваліфікованих кадрів, а також вирядити на Закарпаття відповідну особу для вивчення обставин і проведення зустрічей з політичними діячами. Організацію допомоги Карпатській Україні було доручено Романові Шухевичу, який мав скоординувати підготовку членів ОУН і симпатиків та збір матеріальних засобів і коштів на ЗУЗ. На Закарпаття було відправлено організаційного референта КЕ ОУН на ЗУЗ Ярослава Гайваса — 'Каменя'. У Хусті він провів наради зі старшинами штабу Карпатської Січі та членами ОУН. З його спогадів відомо про велику нараду у квартирі Євгена Кульчицького — 'Гута', де були присутні також Є. Врецьона, І. Бутковський, В. Стахів, О. Ольжич і Я. Барановський. Обговорювали загальне політичне становище автономної Підкарпатської Русі та організацію допомоги для неї на всіх рівнях державного життя. До Закарпаття вирішено було висилати лише найпотрібніших спеціалістів із числа викритих членів ОУН або тих, кому в Польщі загрожував арешт⁵⁵.

⁵³ Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia*. — Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2003. — S. 391.

⁵⁴ Шпіцер В., Мороз В. *Крайовий провідник Володимир Тимчій — «Лопатинський»*. — Львів, 2004. — С. 75; Гайвас Я. *Воля ціни не має*. — С. 32.

⁵⁵ Гайвас Я. *Воля ціни не має*. — С. 33–41, 45–46, 50–53.

Перед від'їздом Я. Гайваса з Хуста в приміщенні «Січової Гостинниці» відбулася ще одна таємна нарада провідних діячів ОУН, на якій були також присутні члени ПУНу Я. Барановський та О. Ольжич. ПУН вважав справу Карпатської України важливою для ОУН остільки, оскільки можна було прослідкувати за політикою багатьох європейських держав щодо українського питання. З іншого боку, на Закарпатті Організація могла випробувати готовність своїх людей до інтенсивної організаторської та керівної роботи в легальних умовах. Однак цю справу не розглядали як самоціль, а лише як шлях до реалізації головної мети націоналістичного руху — відновлення УССД на всіх етнічних землях⁵⁶.

До нелегалів, які перебиралися з Польщі, чехословацький уряд мав двояке ставлення: від мовчазного схвалення до депортації. Натомість польська влада влаштовувала судові процеси над нелегалами в Самборі, Коломиї, Бережанах, Станиславові, Стрию, на яких було засуджено декілька десятків членів ОУН, переважно на один рік тюремного ув'язнення. Тому в листопаді 1938 р. ПУН видав інструкцію крайовим членам ОУН із суворою заборонаю переходити кордон без відповідного дозволу організаційних структур. КЕ ОУН на ЗУЗ додала від себе попередження, що тих, хто всупереч наказу зважиться піти на Закарпаття, судитиме революційний трибунал — як анархістів і провокаторів. ПУН пояснював свою позицію тим, що Закарпаття уже забезпечене достатньою кількістю кадрів, яких можна, у разі потреби, підсилити людьми із закордону, а Галичину та Волинь не можна залишати «оголеними», оскільки тут у майбутньому Організацію чекають важливі події. Заборонна інструкція була опублікована в багатьох українських газетах Західної України⁵⁷. Проте для більшості рядових членів поява цієї інструкції була незрозумілою. У жовтні 1938 р. до Ужгорода прибув представник ПУНу Я. Барановський, щоб пояснити «крановикам» позицію ПУНу та вимагати негайного виїзду із Закарпаття. Попри все заборонна інструкція закордонного Проводу ОУН не знайшла підтримки більшості членів Організації на ЗУЗ. ПУН видав низку додаткових заборон, адресованих не тільки рядовим членам, але й колишнім старшинам, розконспірованим та неактивним членам

⁵⁶ Гайвас Я. Коли кінчалась епоха. — *На чужині*, 1964. — С. 10–12.

⁵⁷ Мірчук П. *Напис історії ОУН*. — С. 564; Ребет Л. *Світла і тіні ОУН* — Мюнхен, 1964. — С. 39.

ОУН. Є. Врецьона повідомляв: «Наша вимога перекинути на Закарпаття деяку кількість старшин і організаторів з-поміж тих, які й так були на ЗУЗ неактивні або розконспіровані, — стрічалась з незрозумілою опозицією ПУН»⁵⁸.

Конфлікт між Л. Ребетом — ‘Колом’ як провідником КЕ ОУН ЗУЗ та Я. Барановським як представником ПУНу переріс у відкрити опозицію, внаслідок чого висунуто вимогу звільнити їх із посад. Прибувши до Хуста, Євген Стахів — ‘Павлюк’ повідомив Є. Врецьоні, Р. Миновичу та М. Колодзінському інформацію, яку отримав від представників КЕ ОУН⁵⁹. Я. Барановський від імені ПУНу вимагав негайного від’їзду групи членів ОУН із Закарпаття. Однак ті відмовились виконати наказ Проводу. Тоді Барановський заявив, що вони можуть робити те, що запланували, на власну відповідальність. У розмові з В. Стаховим М. Колодзінський сказав: «Проблема Закарпаття пересунулася з дипломатично-політичної площини на площину військову. Скажіть це, Меку, шановним політикам з ПУН. Тепер не ноти і наради рішатимуть, а зброя. За Закарпаття треба буде воювати зброєю. Я мушу бути в Хусті. Якщо мені не дозволять, то я поїду проти їх волі на власну руку. Ви панове дипломати і політики, схойте свої папери і течки. Тепер говоритимуть вояки»⁶⁰.

На початку 1939 р. до Хуста прибув офіційний представник ПУНу в Закарпатті Олег Кандиба — ‘Ольжич’ і передав крайовим членам ОУН М. Колодзінському, З. Коссаку та Р. Шухевичу гостру догану за організаційну несубординацію, але висловлюючи особисту позицію, додав: «Це я вам передав офіційно від ПУН. А як український націоналіст, від себе, я висловлюю вам мою найглибшу пошану і подив як правдивим націоналістам-революціонерам!»⁶¹. Цей факт свідчить про приховану незгоду з рішеннями ПУНу його офіційного представника в Карпатській Україні.

Після відставки з посту Крайового провідника ОУН ЗУЗ Л. Ребета — ‘Кола’ 7 лютого 1939 р. новий провідник Мирослав Тураш — ‘Трибівський’, опираючись на організаційного референта

⁵⁸ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. — С. 550–551.

⁵⁹ Стахів Є. *Крізь тюрми, підпілля й кордони*. — Київ, 1995. — С. 42, 45–47.

⁶⁰ Стахів В. П. *Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі... // Вісті*. — Мюнхен, 1955. — Ч. 1-2 (51-52). — С. 9.

⁶¹ Мірчук П. *Революційний змаг за УССД. Хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі»*. — Нью-Йорк–Торонто–Лондон, 1985. — Т. 1. — С. 94.

В.Тимчія — ‘Лопатинського’ та референта з військових справ Дмитра Грицяя — ‘Перебийноса’, повів щодо Закарпаття активну політику втручання. Вони відкрито не приймали позицію ПУНу та відкидали його накази. М.Тураш і його однодумці виступили проти потурання німецьким планам на Закарпаття й за створення військових відділів у Карпатській Україні, опираючись на власні сили, що ще більше загострило протиріччя між КЕ ОУН на ЗУЗ та ПУНом. За свідченням Є.Врецьони — ‘Остапа Волянського’: «[...] це була війна націоналістів з націоналістами». Свідченням повного розколу в ОУН щодо цих питань можна назвати слова шефа військового штабу Карпатської Січі М.Колодзінського — ‘Туза-ра’, який у березні 1939 р. заявив, «що ніякі директиви не будуть в’язати Команду Січі, яка не має до ПУН жодного відношення, а на випадок натиску й дальших спроб наступить реакція згідно з воєнним вимогами»⁶².

На сьогодні важко встановити точне число переходів через кордон, які здійснили члени ОУН. Аналіз щоденних звітів коменданта Львівського воєводства дав підстави В.Боднару та М.Вегешу зробити висновок, що найінтенсивніше оунівці перебиралися до Чехословаччини у січні — на початку лютого 1939 р., а остання спроба перетнути кордон зафіксована в офіційних польських документах 10 березня 1939 р.⁶³. Наймасовішими переходи були в жовтні—грудні 1938 р. на території комісаріату Ворохта⁶⁴. Дослідники О.Богів і В.Задорожний на підставі свідчень очевидців називають цифру 700—900 осіб⁶⁵; П.Стерчо, П.Сардачук, М.Швагуляк говорять про декілька сотень осіб⁶⁶. За оцінками польських дослідників, лише за жовтень 1938 р. із території Польщі на Закарпаття перейшли 2 тис. осіб⁶⁷. Окрім того, треба зважати на факти

⁶² Цит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН. — С. 551

⁶³ Боднар В., Вегеш М. Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938—1939). — Ужгород, 1997. — С. 98.

⁶⁴ Галайко Б. Ситуація на польсько-чехословацькому прикордонні у 1938 р. крізь призму діяльності польської Прикордонної охорони // Український визвольний рух. — Львів, 2007. — Зб. 9. — С. 54.

⁶⁵ Богів О., Задорожний В. Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) у міжнародних відносинах (травень 1938 — березень 1939 рр.) — Ужгород, 1999. — С. 61.

⁶⁶ Стерчо П. Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919—1939 рр. — Львів, 1994. — С. 97—98.

⁶⁷ Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929—1939. — S. 390.

незафіксованих нелегальних переходів, а також враховувати, що одні й ті ж особи перетинали кордон по кілька разів.

В Організації існували два різні підходи до оцінки подій на Закарпатті, засновані на протилежних поглядах на тактику визвольного руху. Аналізуючи документи та спогади учасників тих подій, можна, з одного боку, простежити позицію ПУНу, що намагався одержати підтримку Німеччини, а з іншого — позицію членів КЕ ОУН ЗУЗ, котрі виступали за революційний, збройний шлях здобуття державності.

Прибувши на Закарпаття, члени ОУН із ЗУЗ змушені були приймати інші прізвиська, щоб їх не могли ідентифікувати члени ПУНу; тож у відповідь на запит уряду стосовно цих осіб Головна команда Січі заперечувала їхню приналежність до ОУН. Основу Військового штабу Карпатської Січі сформували «крайовики», відповідно, він був нелегітимним як для чехословацької влади, так і для ПУНу, що не хотів конфліктувати з союзником Німеччини — Угорщиною. Провідні члени ОУН на своє прохання одержали статус громадян Підкарпатської Русі: від 4 січня 1939 р. — Є. Врецьона, від 17 січня 1939 р. — О. Ольжич, від 23 січня 1939 р. — Володимир Забавський; згідно з законом від 22 листопада 1938 р., це означало автоматичне набуття й чехословацького громадянства⁶⁸. Також із проханням надати громадянство та пропозицією допомоги в державному будівництві протягом 10—17 грудня 1938 р. до уряду Карпатської України зверталися націоналісти-емігранти М. Павленко, Ф. Бондаренко-Міняйло і Б. Тесленко, які проживали в Ірані⁶⁹.

* * *

Головними ініціаторами створення 9 листопада 1938 р. збройних сил Карпатської України — ОНОКС — були: Володимир Забавський, Рубинович, Олександр Блистів — ‘Гайдамака’, Степан Пап — ‘Пугач’ і Євген Кульчицький — ‘Гут’ — автор статуту ОНОКС, затвердженого міністром внутрішніх справ Карпатської України Юліаном Реваєм 10 листопада 1938 р.⁷⁰ Комендантом Січі, на пропозицію С. Папа, було обрано Дмитра Климпуша, а до складу

⁶⁸ Державний архів Закарпатської області (далі — ДАЗО). — Ф. 18. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 1—6; Там само. — Оп. 4. — Спр. 588. — Арк. 42—43, 49.

⁶⁹ ДАЗО. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 2—7.

⁷⁰ Гіряк Л. На стежках історичних подій. — С. 35.

Іван Рогач

її Головної команди: заступником голови з організаційних та господарсько-фінансових справ — І. Романа, генеральним писарем та начальником секретаріату — І. Рогача, референтом преси, інформації та ідеологічно-політичного виховання і зв'язковим старшиною з урядом Карпатської України — С. Росоху⁷¹.

Утворено також Військовий штаб Карпатської Січі з членів ОУН під керівництвом полк. Михайла Колодзінського — 'Гузара', до якого ввійшли: чот. Зенон Коссак — 'Тарнавський' (заступник), пор. Юрій Лопатинський — 'Калина' (командант підстаршинської школи), чот. Євген Врецьона — 'Волянський' (референт розвідки), пор. Іван Бутковський — 'Гуцул', пор. Осип Карачевський — 'Свобода', пор. Григорій Барабаш — 'Петро Чорний' (військово-спортивний референт), пор. Іван Кедюлич, пор. Михайло Кіштулинець, пор. Євген Кульчицький — 'Гут' (організаційний референт і зв'язковий із Закарпатським «Пластом»), чот. Лев Крисько — 'Кріс', чот. Роман Мирович — 'Чубатий', чот. Кедровський — 'Косаківський'. Романа Шухевича — 'Бориса Щуку' призначено референтом мобілізаційного відділу та старшиною для спеціальних доручень. Він займався поповненням Січі військовими кадрами, організацією фінансової допомоги та зв'язком із ЗУЗ. Командантом Хустського коша Карпатської Січі став Степан Сулятицький, а до його штабу ввійшли Петро Дужий, Володимир Лата, Євген Стахів — 'Павлюк', Сидір Новаківський, Роман Мостиський, Іван Мандрика.

З особливим розмахом роботу розгорнули Михайло Михалевич та В. Олександрів, які організували мистецьку службу при штабі Карпатської Січі. Під їх керівництвом виготовляли державну

⁷¹ Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 248–249.

символіку, пропагандивні плакати, оформляли мітинги, різні урочистості і свята. Також при штабі КС Михайло Мирський сформував і очолив групу пропагандистів та лекторів («Летюча естрада») для ведення політичної пропаганди серед населення.

Суттєву організаційну допомогу надавали Січі члени ОУН із ЗУЗ: Іван Габрусевич — ‘Джон’, Олекса Гасин — ‘Лицар’, Григорій Гасин — ‘Мацьо’, чот. Володимир Федак — ‘Граб’, Ярослав Кознарський — ‘Гірняк’, Євген Скоцко, Микола Чирський, Анатолій Демо-Довгопільський — ‘Дад’, Володимир Шигельський, Олег Лащенко, Василь Олександрів, Володимир Федевич та багато інших⁷².

Ідеологічне виховання членів Карпатської Січі набуло виразно націоналістичного характеру завдяки систематичному та цілеспрямованому впливу членів ОУН, що прибули на Закарпаття із Західних Українських Земель. Зокрема, чотар Зенон Коссак — ‘Тарнавський’ не лише працював у штабі КС, але й очолював ідеологічний напрям у відділі преси і пропаганди, активно друкувався в газеті «Нова Свобода», писав обіжники, реферати, летючки, співпрацював з УНО. Також він займався загальною військовою підготовкою членів Карпатської Січі, проводив ідеологічні вишколи в Хустському коші. Його співробітник Василь Щербій редагував січову сторінку в тижневику «Наступ», проводив ідеологічні вишколи. Велике значення для дієздатності Карпатської Січі мала двомісячна підстаршинська школа (січень—лютий 1939), яку закінчили 40 осіб, отримавши звання підхорунжих-вістунів. Постійними викладачами школи були полк. М. Колодзінський — ‘Гузар’, поручники І. Кедюлич, Г. Барабаш — ‘Чорний’, а командантом — Ю. Лопатинський — ‘Калина’. Періодично інструктори ОУН проводили підстаршинські курси з тими членами КС, які вже пройшли військову підготовку. При жіночих відділах Січі організовували медичні курси та викладали основи розвідки⁷³. Двадцять п’ять військових старшин для Карпатської Січі з числа членів ОУН готували у Фельдафінгу біля Мюнхена з 15 грудня 1938 р. Комендантом

⁷² Худанич В. Виникнення, структура і діяльність Карпатської Січі // *Карпатська Січ*. — С. 18; Гірняк Л. На стежках історичних подій. — С. 37–39, 65–70.

⁷³ Дад А. За волю і державність Срібної Землі // Коссак, Охримович, Тураш. — Торонто, 1968. — С. 87–88; Гірняк Л. На стежках історичних подій. — С. 150; Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони. — С. 50–51.

навчання від Проводу ОУН був Олекса Гасин — ‘Лицар’, а з німецького боку — генерал артилерії Газель. Однак через нез’ясовані обставини підготовлених старшин так і не вдалось перекинути на Закарпаття⁷⁴.

Організаційну структуру та ідеологічну основу КС було закладено 4 грудня 1938 р. в Хусті на Першому з’їзді Карпатської Січі. За майбутню програму розвитку і діяльності організації було взято доповідь Степана Росохи «Творім збройні сили народу». У ній акцентувалось на суворій дисципліні та національній ідейності у служінні нації та державі. Карпатська Січ розглядалась як оборонна суспільна організація і, водночас, націоналістичний рух, покликаний до боротьби з найзапеклішими ворогами — комуністичною доктриною і мадярофілами. Визначалося такі умови для широкого розгалуження структур Карпатської Січі: залучення нових членів; розбудова господарсько-фінансової бази та зв’язку; навчання і військовий вишкіл членів; чітка реалізація поставлених завдань. Підкреслювалося, що найважливішою сферою діяльності КС повинні бути військовий та ідеологічний вишкіл січовиків і всього здатного до оборони населення Закарпаття. Карпатська Січ мала стати організацією тотального характеру й охопити найважливіші ланки державного та національного життя закарпатських українців⁷⁵.

Від імені Проводу ОУН на з’їзді були присутні ген-хор. Віктор Курманович — ‘Торк’ і Ярослав Барановський — ‘Президент’. Вони ж прибули з Відня до Хуста й на свято Соборності України 22 січня 1939 р. Ген. Курманович виступив на урочистій маніфестації з центральною промовою та провів бесіди з чільними членами ОУН на Закарпатті. Поява Курмановича значно піднесла моральний дух населення та січовиків, але не змінила загальної ситуації: реальної участі в організації Карпатської Січі та у військових вишколах досвідчений генерал так і не зміг узяти через заборону ПУНу та конкуренцію з боку ген. М. Капустянського⁷⁶.

Після з’їзду КЕ ОУН З напрацювала й опублікувала в своєму офіційні основні засади зовнішньої політики. Лейтмотивом публікації став принцип опертя на власні сили та обстоювання

⁷⁴ Стебельський І. *Шляхами молодості й боротьби*. — С. 38–51.

⁷⁵ *Наступ*. — Хуст, 1938. — 4 груд. — С. 3; *Наступ*. — Хуст, 1938. — 20 груд. — С. 3–4.

⁷⁶ Росоха С. *Спомини...* — С. 22; Бажанський М. *Мемуарна мозаїка*. — С. 107–108.

національних інтересів. Зазначалося, що Німеччина є найприроднішим і наймогутнішим союзником Карпатської України, а також вказувалося, що необхідно розширити офіційні контакти з Третім Райхом, Італією та Японією⁷⁷. В цілому позиція Проводу з його чіткою орієнтацією на країни Антикомінтернівського пакту впливала з міжнародної ситуації і на кінець 1938 р. була цілком реалістичною.

Розвиваючи цю політику, члени ОУН заснували 10 лютого 1939 р. в Хусті у приміщенні «Січової Гостинниці» «Товариство боротьби з комунізмом» та обрали його керівництво у складі: голова — Ю. Перевузнник, заступник голови — М. Долинай, секретар — Юліан Химинець, скарбник — Іван Коперльос, референт пропаганди — Василь Кузьмик та Іван Гриць як член проводу товариства⁷⁸.

Аналізуючи дії Німеччини щодо Закарпаття, місцеві провідні діячі ОУН доходили висновку, що треба переглянути зовнішньополітичні пріоритети й прагматично оцінити міжнародну ситуацію. Також вони відзначили, що прийшов час українським діячам відійти від перебільшеної віри у допомогу Третього Райху⁷⁹.

Другий з'їзд Карпатської Січі в Хусті 19 лютого 1939 р. зібрав близько 10 тис. січовиків та мав на меті підбити підсумки роботи. У загальній доповіді Івана Рогача, який наголошував на великій історичній ролі Карпатської України для національного державницького руху, пролунав заклик до безкомпромісної боротьби, який підтримав офіційний представник ПУНу ген. Віктор Курманович. Цього ж дня відбувся з'їзд усіх окружних та районних командантів Карпатської Січі в приміщенні «Січової Гостинниці», де були присутні прем'єр-міністр Августин Волошин, міністр Юліан Ревай, німецький консул у Хусті Г. Гофман, представники ПУНу ген. В. Курманович та Я. Барановський. На цьому ж засіданні було виголошено доповіді програмного характеру: Степана Росохи «Ідеологічні підстави Карпатської Січі», пор. Григорія Барабаша — 'Петра Чорного' «Військові завдання Карпатської Січі»,

⁷⁷ Наступ. — Хуст, 1938. — 11 груд. — С. 1.

⁷⁸ Нова свобода. — Хуст, 1938. — 14 лют. — С. 4–5; Вони боронили Карпатську Україну. Нариси з історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / За ред. М. Вегеша. — Ужгород, 2002. — С. 217.

⁷⁹ Німецька закордонна політика // Наступ. — Хуст, 1939. — 16 лют. — С. 1; Гіряк Л. На стежках історичних подій. — С. 183.

пор. Івана Кедюлича «ОНОКС та її політичні завдання». Саме за ініціативи Зенона Коссака в Хусті було проведено Другий січовий з'їзд і офіційно закріплено тісний зв'язок між ОУН та Карпатською Січчю⁸⁰.

* * *

У вересні 1938 р. Польща підтвердила в переговорах свою політичну підтримку Угорщини в домаганнях приєднати Закарпаття. 1 жовтня 1938 р. угорський прем'єр-міністр Імреді доручив керувати підготовкою диверсійних акцій у Закарпатті Міклошу Козмі та полковнику Генерального штабу Сандору Гомлоку; з польського боку керівником став май. Фелікс Анкерстейн. У ході операції під кодовою назвою «Лом» («Łom») планувалося нищити комунікації, здійснювати напади на осередки чехословацької жандармерії та прикордонної охорони, пропагувати серед мешканців Закарпаття приєднання краю до Угорщини й розповсюджувати листівки. Участь в операції брали групи бойовиків, яких вербували серед членів польської Спілки стрільців у Львові, Стрию, Станиславові, серед офіцерів і рядових регулярної армії, цивільних осіб. У с. Розлуч на Турківщині створено основну базу для навчання і відпочинку близько 150 бойовиків⁸¹. Також польська влада постійно зверталась до чехословацького уряду з нотами протесту, домагаючись припинення діяльності українських націоналістів, вказувала на наявність у керівництві Карпатської Січі емігрантів-галичан та вимагала повернути їх до Польщі. Польський уряд, називаючи цих осіб, наполягав, що їхні дії схвалені урядом Карпатської України в Хусті і мають відверто антипольський характер; проте часто таких осіб взагалі не існувало або про них подавали неправдиву інформацію. Польща попереджала чехословацьку сторону: якщо ситуація не зміниться, це вплине на їхні подальші взаємини⁸². 28 грудня 1938 р. Президія уряду Карпатської України звернулася до Міністерства

⁸⁰ ДАЗО. — Ф. 18. — Оп. 3. — Спр. 105. — Арк. 17–18; Щербій Й. Зенон Коссак — Тарнавський поручик Карпатської Січі // Коссак, Охримович, Тураш. — С. 64; Наступ. — Хуст, 1939. — 23 лют. — С. 3.

⁸¹ Samuś P., Badziak K., Matwiejew G. Akcja «Łom». — S. 56, 106, 285; Стерчо П. Карпато-українська держава... — С. 11–12, 63; Гірняк Л. На стежках історичних подій. — С. 62.

⁸² ДАЗО. — Ф. 18. — Оп. 3. — Спр. 105. — Арк. 21; Там само. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 3; Там само. — Ф. 3. — Оп. 3. — Спр. 66. — Арк. 2–4.

зовнішніх справ Чехословаччини з проханням надіслати тексти всіх польських нот німецькому та італійському урядам, щоб повернути увагу цих держав до польських зазіхань на Закарпаття. У зверненні також було подано огляд польських терористичних акцій у краї від 23 жовтня до 28 листопада 1938 р. з описом збитків, завданих містам, селам та населенню. Польська влада була піддана критиці за агресивні плани щодо Карпатської України, за дипломатичний тиск на неї через звинувачення уряду в антипольській пропаганді. Заявлялося, що в автономії немає польських громадян⁸³.

У листопаді 1938 р. Військовий штаб Карпатської Січі створив розвідувальний відділ (відомий також під назвами «другий відділ», «служба безпеки», «секретний відділ»). Його керівником призначили чот. Євгена Врецьону — ‘Остапа Волянського’, заступниками — Романа Мировича — ‘Чубатого’ та Євгена Кульчицького — ‘Гута’. Кількість осіб в особовому складі відділу змінювалась залежно від обставин та етапу діяльності. Періодично там працювали Є. Стахів — ‘Павлюк’, С. Новаківський, Р. Мостиський, І. Бутковський — ‘Туцул’, Я. Гайвас — ‘Камінь’ та інші члени ОУН. Окрім збору розвідувальної інформації, відділ розвідки здійснював контррозвідувальну та оперативно-слідчу діяльність: перевіряв та реєстрував нових членів Карпатської Січі; виявляв угорську та польську агентуру в місцевих органах влади Карпатської України і підрозділах КС; вів слідчі допити полонених диверсантів і терористів; викривав плани диверсійно-терористичних операцій на території Закарпаття та запобігав їм⁸⁴. Відділ розвідки організовував групи розвідників під керівництвом коменданта Карпатської Січі у м. Торуні Степана Гинилевича, які збирали розвідувальну інформацію в прикордонній смузі. Також вони здобували відомості про скупчення угорських військ на кордонах Карпатської України та про плани чехословацького військового контингенту в регіоні⁸⁵.

⁸³ Там само. — Ф. 3. — Оп. 3. — Спр. 66. — Арк. 5–9; Там само. — Спр. 156. — Арк. 1; Там само. — Ф. 18. — Оп. 1. — Спр. 76. — Арк. 1.

⁸⁴ ДАЗО. — Ф. 1148. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 33в; Гіряк Л. На стежках історичних подій. — С. 72; Бірчак В. Карпатська Україна. Споми́ни й переживання. — Прага, 1940. — С. 38.

⁸⁵ Веденєєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка та контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). — Київ, 2006. — С. 119; Рассказ Евгения Стахова об Украинской революции в Закарпатье 1939 года // Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. — Санкт-Петербург, 2004. — С. 344.

Загальну координацію дій з відділом розвідки Військового штабу Карпатської Січі на території Польщі здійснювали організаційний референт КЕ ОУН ЗУЗ Ярослав Гайвас — ‘Камінь’, повітовий провідник Сколівщини Іван Бутковський — ‘Туцул’ та Роман Шухевич — ‘Щука’.

Під час численних перевірок членів Карпатської Січі вдалось викрити засланого для підривної діяльності польського агента. В ході активних допитів він повідомив цінну інформацію: про розташування на ЗУЗ диверсійних та військово-тренувальних таборів, які вербували людей та організовували терористичні групи для нападів і саботажних акцій на території Карпатської України; прізвища польських офіцерів, причетних до підготовки операції «Лом»; список таємних агентів польської поліції на Закарпатті. Через інших агентів вдалось також дізнатися про заходи Польщі щодо збройного вторгнення в Карпатську Україну. Опрацювавши усі протоколи допитів полонених і розвідувальні звіти, керівництво Військового штабу КС вирішило перевірити інформацію, зібрану військовим відділом⁸⁶.

До середини грудня 1938 р. вдалось виконати значний обсяг роботи зі збору інформації у Львові, Самборі, Турці, Сяноці, Лавочному, Делятині та інших містах Західної України. Оунівці під керівництвом Я. Гайваса підтвердили значну частину відомостей, уже здобутих на Закарпатті, а також зібрали нові. На польсько-чехословацькому кордоні було виявлено польську спеціальну військову групу під кодовою назвою «Карпати», яка займалася підготовкою до спільної з угорськими військами окупації Закарпаття. Окрім того, викрито мережу польських молодіжних парамілітарних організацій, які активно вербували та вишколювали терористів для діяльності в Карпатській Україні. Одну частину зібраних відомостей переправив у Хуст до розвідувального відділу КС Роман Шухевичем, а другу, яку віз Ярослав Гайвас, передати не вдалось через те, що 19 грудня його несподівано заарештувала польська поліція⁸⁷.

Наприкінці 1938 р. ПУН офіційно заборонив реалізовувати план Михайла Колодзінського зі створення регулярної армії та визнав

⁸⁶ Гайвас Я. Воля ціни не має. — С. 47–49.

⁸⁷ Там само. — С. 62–64.

У штабі Карпатської Січі

фінансову допомогу західноукраїнських торгово-економічних установ зайвою з огляду на нову конфігурацію міжнародної політичної ситуації. Членам ОУН було ще раз суворо заборонено переходити на Закарпаття самовільно, без наказу вищих організаційних чинників.

У той час ПУН одержував значну фінансову підтримку від окремих осіб та українських державницьких організацій Північної Америки, і Військовий штаб Карпатської Січі вимагав використати ці кошти на закупівлю зброї. Проте Ярослав Барановський, який завідував у Проводі ОУН організацією допомоги від української еміграції з-за океану, прислав до Карпатської Січі тільки одяг та харчі⁸⁸.

У грудні 1939 р., зібравши достатньо коштів від українців з цілого світу та отримавши деякі фінанси від німців, ПУН намагався закупити для КС однострої, 6 тис. гвинтівок та іншу зброю. Але з нез'ясованих причин переговори, які провадив з урядом Чехословаччини член ПУНу та одночасно представник ОУН у Німеччині Ріко Ярий — 'Карпат', були остаточно зірвані. Німецьке військо

⁸⁸ Мірчук П. Нарис історії ОУН. — С. 554–555.

командування передало через Р. Ярого Карпатській Січі як подарунок сукно на тисячу комплектів умундирування. Також не встановлено, чи цю передачу було доставлено за призначенням⁸⁹.

З осені 1938 р. організацією збору зброї для Карпатської Січі займалися члени ОУН у Західних Українських Землях. Однак КЕ ОУН на ЗУЗ і її очільник Лев Ребет — ‘Кіл’ відповіли на ці ініціативи заборонаю, покликаючи на накази ПУНу, які визначали Карпатську Січ самодостатнім утворенням. Однак згодом у споминах Ребет констатував: «Закарпаття абсолютно не було забезпечене як слід досвідченими і випробуваними людьми, і жменька тих членів, що без дозволу подались на Закарпаття, виконала там велике завдання»⁹⁰. Завдяки активній діяльності Романа Шухевича до середини грудня 1938 р. було зібрано та передано до штабу Карпатської Січі військові навчальні матеріали і підручники, зброю та гроші. Під час служби у Військовому штабі КС у січні—лютому 1939 р. Шухевич їздив до Праги, Відня та Берліна, де зустрічався з членами ПУНу, намагаючись добитися рішення про закупівлю зброї та налагодження фінансової допомоги від української еміграції. Також у середині лютого 1939 р. він вів у Львові переговори з керівниками й представниками західноукраїнських кооперативів Юліаном Шепаровичем, Олександром Луцьким, Ю. Павликовським, І. Семянчуком, М. Твордилом і З. Пеленським, які обіцяли надати кошти на закупівлю зброї для 15 тис. січовиків (кріси та автоматичні пістолети, ручні гранати, легкі, важкі й протилетунські скоростріли, гранатомети, гармати). В середині лютого 1939 р. в Берліні питання закупівлі зброї також вирішував комендант ОНОКС Іван Роман⁹¹.

Більшість членів Окремого штабу ПУНу у справах Закарпаття, який почав працювати в лютому 1938 р., виконуючи функції координаційного центру, зокрема, ген. Віктор Курманович — ‘Торк’, полк. Володимир Колосовський, полк. Роман Сушко — ‘Сич’,

⁸⁹ ЦДАВО України. — Ф. 4628. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 60.

⁹⁰ Ребет Л. Світла і тіні ОУН. — С. 39.

⁹¹ Н. Н. Історія одного покоління // Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів, 2007. — Т. 45: Генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА / За ред. П. Й. Потічного, М. Посівнича. — С. 343; Гайвас Я. Воля ціни не має. — С. 57; Книш З. Розбрат: Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках. — Торонто, 1960. — С. 88–89; Макар В. Спомини та роздуми. — Т. 3: Бойові друзі. — Торонто—Київ, 2001. — С. 324–325; Гірняк Л. На стежках історичних подій. — С. 75–76.

інженер Михайло Селешко не брали участі у вишколі членів КС. Попри те Провід ОУН постійно намагався зберегти вплив на керівництво Карпатської Січі⁹².

Своєю чергою ген. Микола Капустянський, котрий виконував роль радника Військового штабу Карпатської Січі в питаннях розроблення подальшої військової стратегії Карпатської України та мобілізаційних планів, забезпечення охорони кордону і Хуста, хоч і намагався з початку листопада 1938 р. залучити до військової підготовки ОНОКС колишніх офіцерів — учасників визвольних змагань, сам не брав участі у військових вишколах вояків Карпатської Січі. А дещо згодом німецькі військові та урядові чиновники взагалі унеможливили перебування його та полк. Романа Сушка на Закарпатті⁹³.

У 1938 р. ПУН залучив до вишколу членів ОУН, які перебували в рядах Карпатської Січі, ген. Всеволода Петріва. Після закінчення його військових курсів усій групі на чолі з Олегом Кандибою — ‘Ольжичем’ було надано звання поручників. На початку 1939 р. ген. В. Петрів мав намір зайняти якусь військову посаду в Хусті, тому неодноразово звертався до уряду Карпатської України, який, зі свого боку, йому відмовляв, мотивуючи рішення наявністю достатньої кількості військових старшин⁹⁴.

Будуючи політичні плани, провідні члени ОУН сподівалися на війну Німеччини з Польщею, під час якої вдалося б створити незалежну українську державу. Тому Організація повела активну антипольську агітацію, що викликало значний спротив з боку карпатоукраїнського уряду, який боявся польського вторгнення на Закарпаття. Тож у статті «Наші міжнародні позиції» відзначалося необхідність підтримувати зовнішньополітичну орієнтацію на Німеччину та підкреслювалось прагнення українців до перегляду Версальських договорів, які узаконили окупацію України. У ній було значно переоцінено важливість української проблематики в міжнародній політиці на початку 1939 р. загалом

⁹² Шандор В. Спомини. — Т. 1: Карпатська Україна 1938–1939 рр. — Ужгород, 1996. — С. 34–35.

⁹³ Капустянський М. Військова підготовка ОУН // ОУН 1929–1954. — Париж, 1955. — С. 133; Бажанський М. Мемуарна мозаїка. — С. 106.

⁹⁴ Петрів В. Військово-історичні праці. Листи. — Київ, 2004. — С. 456; Бажанський М. Мемуарна мозаїка. — С. 108–110.

та можливості націоналістичного руху зокрема. Невідомий автор писав: «І чим більше наближається упадок теперішнього стану на Східній Європі, то тим більше набирає значення український чинник, без якого не можуть відбуватись ніякі основні ідейні, суспільно-політичні та державні переміни. Але беручи участь у цьому поки що ідейному й політичному конфлікті, що тяжить над Східною Європою, а який мабуть незадовго прибере й збройні форми, українська нація не хоче відіграти іншої ролі, як тільки співвирішальну, а що торкається її самої, то суверенну. Однак не тільки в питаннях Східної та Середньої Європи, але й в питаннях інших частин європейського континенту, а то й поза ним. Українська нація повинна займати згідно з її власними інтересами становище»⁹⁵. З іншого боку, представники ОУН, які прибули на Закарпаття із ЗУЗ, у своїх планах орієнтувались на власні сили. Німеччину вони вважали винятково тим чинником, з допомогою якого в ситуації, що складається, можна здобути державну незалежність.

* * *

Головним центром опозиції до уряду Августина Волошина був Військовий штаб Карпатської Січі, сформований переважно з членів ОУН. Він мав головні повноваження в командуванні Січчю, адже міг ухвалювати будь-які рішення, незалежно від наказів головного команданта Дмитра Климпуша. Тому між Д. Климпушем з одного боку та С. Росохою, І. Рогачем, І. Романом з іншого виникали суперечності. Провідні діячі ОУН на Закарпатті були незадоволені поміркованим курсом уряду А. Волошина щодо чехословацького уряду і вимагали від нього рішучих дій, спрямованих на здобуття незалежності. Тому в критичній ситуації, коли б уряд не проголосив незалежність Закарпаття, Військовий штаб Карпатської Січі усунув би його від влади⁹⁶.

Постійне опонування Січі уряду Карпатської України зумовило наприкінці січня 1939 р. прагнення А. Волошина підпорядкувати Карпатську Січ та замінити її командний склад 300 українськими

⁹⁵ *Наші міжнародні позиції // Наступ. — Хуст, 1938. — 6 бер. — С. 1.*

⁹⁶ *Довганич О. Головний комендант // Дмитро Климпуш — головний командант «Карпатської Січі». Документи, спогади, статті, вірші / Упоряд. О. Довганич та М. Кухта. — Ужгород, 1997. — С. 24–25; Шандор В. Спомини. — Т. 1. — С. 34–37.*

старшинами з чехословацької армії, що було погоджено із владою в Празі. Був також розроблений план відправлення найактивніших членів Головної команди та Військового штабу Карпатської Січі в Думенський гірський табір поблизу с. Ясіня. Взаємне поборювання (опозиційні виступи січовиків проти уряду Волошина та спроби встановити контроль над Карпатською Січчю з боку автономного уряду) не сприяло консолідації державницьких сил напередодні вторгнення угорських військ⁹⁷.

Античеські настрої стали швидко посилюватися серед радикально налаштованих оунівців після призначення 16 січня 1939 р. чеського русофіла ген. Л. Прхали на посаду третього міністра в уряді А. Волошина. Низка причин, основними з яких були несприйняття умов Військового штабу Карпатської Січі з боку чеської влади та сподівання українців на допомогу Німеччини в організації збройних сил, у січні 1939 р. призвела до відмови від спільних дій з чехами (навчання і озброєння 4 тис. січовиків, формування жандармерії та фінансової сторожі)⁹⁸.

Члени ОУН на чолі з Михайлом Колодзінським розробили детальний план організації збройних сил Карпатської України. Проте через пасивну політику ПУНу втілити його в життя власними силами виявилось неможливим. Загальна кількість членів Карпатської Січі сягала 10—12 тис. осіб, натомість військовий вишкіл пройшли й опинилися на регулярній службі тільки 2 тис. січовиків. Незважаючи на мобілізаційний потенціал КС, реальна її чисельність залежала від кількості зброї та військових старшин — відділи Січі надалі залишалися погано озброєними та неготовими до тривалого опору регулярним військам⁹⁹. 12 січня 1939 р. до Головної команди Карпатської Січі надійшла телеграма від Міністерства оборони Чехословаччини з пропозицією «вступити в зв'язок з народною стрілецькою гвардією для додаткового вишколу». Головна команда, з огляду на власні розрахунки та міркування, відмовилася. Натомість 30 січня 1939 р. командування Карпатської Січі запропонувало Міністерству внутрішніх справ співпрацю у

⁹⁷ Годьмаш П. [Стахів Є.]. Спогади колишнього січовика // *Закарпатська правда*. — 1990. — 24 бер. — С. 4; Сарвадій І. Змова проти уряду Карпатської України. — *Накладом Карпатського союзу*, 1984. — С. 15.

⁹⁸ Шандор В. Споми́ни. — Т. 1. — С. 52.

⁹⁹ Ольжич О. Вояки — будівничі // *На зов Києва...* — С. 52.

формуванні жандармерії та фінансової сторожі на території Закарпаття, проте ця пропозиція залишилася без відповіді¹⁰⁰.

Головна команда Карпатської Січі виступила з офіційним зверненням від 13 січня 1939 р. до уряду Августина Волошина надати відділам Січі зброю із запасів при окружних урядах і судах та дозволити закупити деяке озброєння, наполягаючи, що військове навчання та служба січовиків можливі лише тоді, коли вони будуть добре озброєні. Автономний уряд відмовив, і це стало причиною масових демонстрацій під гаслом «Січі зброю!» Після невдалої спроби отримати зброю офіційним шляхом командування КС 19 січня 1939 р. вирішило самовільно захопити її зі складів чеської жандармерії у Хусті. Окрім цього, за спогадами В. Бірчака, було ухвалено усунути від влади прем'єр-міністра А. Волошина та міністра Ю. Ревая, які не опротестували призначення ген. Прхали третім міністром. Операцію із захоплення зброї було проведено 4 лютого 1939 р. Однак через нез'ясовані причини її не довели до кінця, і на прохання Волошина січовики повернули зброю¹⁰¹.

Конфлікт між чеськими силовими структурами на чолі з ген. Прхалою та Карпатською Січчю фактично визрів на кінець лютого 1939 р. Перші намагалися за будь-яку ціну втримати владу в своїх руках та не допустити проголошення незалежності Закарпаття, другі були готові на адекватні дії для захисту національного суверенітету. У найбільшій за обсягом і тиражем газеті Карпатської України появилася стаття місцевого чільного діяча ОУН Івана Рогача, в якій під кінець було зазначено: «Все одно, чи чеська, чи мадярська, чи польська неволя для нас, але зневаг більше терпіти не будемо»¹⁰². Зростання таких настроїв серед українського населення було закономірним наслідком майже 20-річного чеського панування на Закарпатті.

Постійні відмови уряду А. Волошина передати січовикам зброю та боеприпаси з чеських складів змушували командування Карпатської Січі діяти самостійно. Тож, коли Військовий штаб КС отримав достовірні дані про можливість захопити зброю зі складу чеської армії в Хусті, він 10 березня 1939 р. провів засідання

¹⁰⁰ ДАЗО. — Ф. 17. — Оп. 2. — Спр. 393. — Арк. 1—1зв.; Там само. — Спр. 321. — Арк. 1.

¹⁰¹ Вони боронили Карпатську Україну. — С. 577—578; Бірчак В. Карпатська Україна. — С. 56.

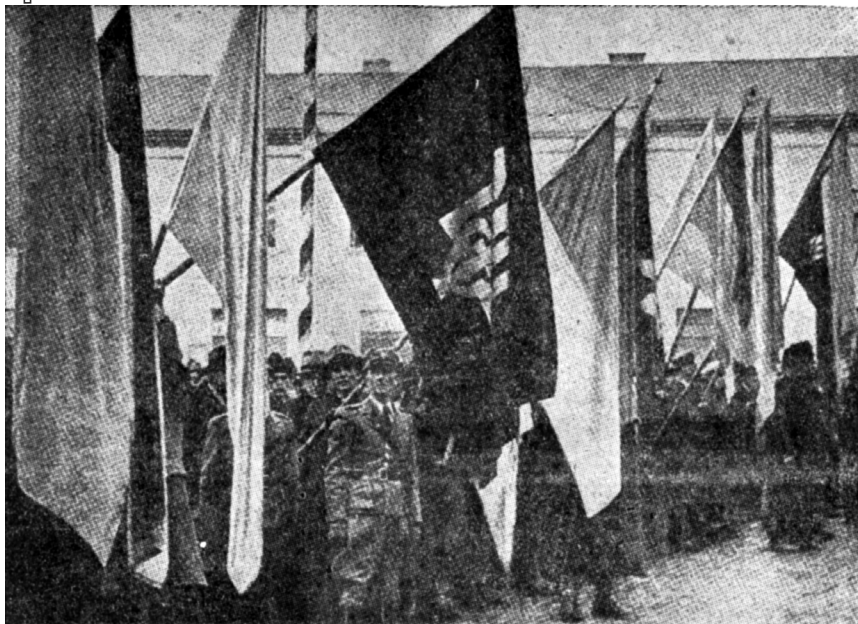
¹⁰² Рогач І. Чеська провокація // Нова свобода. — Хуст, 1939. — 9 бер. — С. 1.

старшин у складі О. Ольжича, чот. Р. Шухевича, пор. С. Сулятицького, чот. Є. Врецьони, чот. З. Коссака, пор. Є. Кульчицького і чот. Л. Криська, на якому було ухвалено рішення скористатися з цієї нагоди, щоб озброїти січовиків Хустського коша. Вночі 11 березня Р. Шухевич — ‘Борис Щука’ і Ю. Лопатинський — ‘Калина’ з допомогою вартового відділу Січі захопили близько 100 крісів, 40 пістолетів і 25 тис. набоїв (3 ящики). Всю зброю було перевезено трьома легковиками і вантажною машиною під керівництвом начальника автоколони Карпатської Січі Л. Криська — ‘Кріса’ за 15 км від Хуста й передано на таємне зберігання. У відповідь чеський ген. Прхала через коменданта хустської жандармерії полк. Ваку висунув ультиматум автономному уряду з вимогою негайно повернути зброю. Щоб не загострювати і до того напружену ситуацію та не дати їй перерости у збройний конфлікт, прем’єр-міністр А. Волошин наказав начальнику української поліції сот. Ю. Білею негайно знайти й повернути зброю. На засіданні старшин Карпатської Січі під керівництвом Олега Кандиби — ‘Ольжича’ було ухвалено рішення виконати наказ Волошина, а безпосереднім організаторам і виконавцям рекомендували, через загрозу арешту, виїхати з Хуста¹⁰³.

Розгортання подій прискорив напад Угорщини на Карпатську Україну 13 березня 1939 р. У приміщенні «Січової Гостинниці» відбулось екстрене засідання Військового штабу Карпатської Січі, на якому було вирішено відіслати делегацію у складі І. Рогача, І. Романа та М. Колодзінського до прем’єр-міністра А. Волошина з проханням дати письмовий наказ коменданту чеської жандармерії полк. Ваці видати зброю і боеприпаси для підрозділів Січі, які планувалось відправити на фронт. Чотарі Євген Врецьона — ‘Волянський’ та Лев Крисько — ‘Кріс’ передали наказ про відправку однієї сотні до урядової будівлі для отримання зброї коменданту Хустського коша С. Сулятицькому та замовили вантажні машини для перевезення січовиків на фронт¹⁰⁴.

¹⁰³ Гіряк Л. На стежках історичних подій. — С. 107–109; Зінкевич-Гіряк М. На Закарпатській Україні (Спогад) // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 45. — С. 218–220.

¹⁰⁴ Кріс Л. [Крисько Л.]. 14 березня в Головній команді // Карпатська Україна в боротьбі. — Відень, 1939. — С. 54; Сулятицький С. З кошем // Там само. — С. 82–83; Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. Мої спогади. — Ужгород, 2002. — С. 176–177.

Демонстрація в Хусті. Березень 1939 р.

14 березня 1939 р. представники Карпатської Січі близько 2-ї год. ночі прибули з письмовим наказом прем'єра А. Волошина до коменданта чеської жандармерії полк. Ваки. У цей момент хтось відкрив вогонь, зав'язалася сутичка, в якій були поранені двоє січовиків і один жандарм. Але бій вдалось припинити і провести переговори, в результаті яких полк. Вака погодився передати українцям 41 кріс та 90 револьверів із боєприпасами. Отримавши зброю, перша сотня Хустського коша повернулася до казарм¹⁰⁵.

Проте невдовзі чеські військовики висунули вимогу коменданту Карпатської Січі І. Роману повернути зброю. Одержавши відмову, ген. Л. Прхала о 6-й год. ранку наказав атакувати січові підрозділи та об'єкти в Хусті: Головну команду, Кіш, «Січову

¹⁰⁵ Кріс Л. [Криско Л.] 14 березня в Головній команді // Заповіт Срібної Землі. — С. 52–53; Сулятицький С. З кошем // Там само. — С. 74–75; Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України... — С. 177.

Загін «Карпатської Січі» роззброює угорських військових. Березень 1939 р.

Гостинницю», Жіночу Січ та «Летючу естраду». Збройні сутички між чеськими військами та січовиками тривали понад вісім годин у чотирьох дільницях міста. Загальною обороною і обороною Головної команди Карпатської Січі командував М. Колодзінський. Прем'єр-міністр А. Волошин намагався вести переговори про припинення барикадних боїв у місті, однак із Праги не відповідали на його телефонні дзвінки. Перемир'я об 11-й год. оголосили міністр внутрішніх справ Карпатської України Перевузник, начальник української поліції Ю. Білей та капітан чеської армії Парчані. Карпатська Січ припинила воєнні дії і підпорядковувалася прем'єр-міністрові А. Волошину. Військові зіткнення закінчились роззброєнням чеських вояків, відділів жандармерії та фінансової сторожі у Велятині, Буштині, Іршаві, Білоку, Копані, Тячеві, Торуні та по всій Волівецькій окрузі¹⁰⁶.

¹⁰⁶ *Карпатська Україна в боротьбі. — Відень, 1939. — С. 51, 76–78, 108; Кріс Л. 14 березня в Головній команді. — С. 60–62.*

Безпосередні учасники й очевидці цих подій, а також дослідники, наводять різні дані стосовно втрат обох сторін у боях 14 березня 1939 р. За Й. Сарвадієм, загинуло 120—150 січовиків та 7 воєнків чеської армії; за Ю. Химинцем — 107 січовиків та 7 чехів; за О. Ольжичем — 40 січовиків і 20 чехів; за Ю. Шантою — 72 січовики; за С. Сулятицьким — 50—60 членів КС; за М. Бандусяком — 150 українських воєнків; а за підрахунками В. Керечанина, загинуло 40 і було поранено 50 січовиків¹⁰⁷.

Сучасні дослідники М. Вегеш, О. Богів, В. Боднар, В. Задорожний та О. Довганич вважають основними причинами збройного зіткнення між чехами й українцями відсутність зброї у Карпатській Січі, що вилилась у спробу силоміць захопити її у чеських військ, та намір здійснити державний переворот. Однак командуванню Січі ще до того було відомо про план ген. Прхали роззброїти січовиків, тому воно активно готувалося до оборони. Підрозділи КС у Хусті були наготові, посилено охорону Головної команди і Жіночої Січі та визначено зв'язкових¹⁰⁸.

Керівництво ПУНу на чолі з А. Мельником не було причетне до цих подій, бо в лютому 1939 р. майже повністю відмежувалося від справ Закарпаття. Ба більше, в інструкціях Ю. Химинцю наказувалося уникати будь-яких збройних сутичок із чеськими військами. До перевороту, спрямованого проти уряду А. Волошина, не були причетні також члени Військового штабу Карпатської Січі М. Колодзінський — 'Тузар', З. Коссака — 'Тарнавський', Р. Шухевич — 'Щука' та керівник КЕ ОУН З. Ю. Химинець¹⁰⁹. З іншого боку, В. Шандор зазначає у спогадах, що Ріко Ярій, агент Абверу та представник ОУН у Німеччині, планував, використовуючи свій вплив на С. Росоху, І. Рогача, І. Романа, а також на галичан Є. Кульчицького, Г. Барабаша, Є. Врецьону, здійснити такий переворот і встановити диктатуру¹¹⁰.

Міністр військових справ незалежної Карпатської України Степан Ключурак 15 березня 1939 р. «Наказом Ч. 1» призначив

¹⁰⁷ Вони боронили Карпатську Україну. — С. 285.

¹⁰⁸ Сулятицький С. З кошом. — С. 82—83.

¹⁰⁹ Шандор В. Спомини. — Т. 1. — С. 304, 306—307; Бажанський М. Мемуарна мозаїка. — С. 87—89; Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 79.

¹¹⁰ Шандор В. Спомини. — Т. 1. — С. 48—52, 302—305, 325—330; Сарвадій І. Змова проти уряду Карпатської України. — Карпатський союз, 1984. — С. 23—24.

полк. Сергія Єфремова Комендантом Національної оборони Карпатської України. Також було створено Генеральний штаб Національної оборони, до якого ввійшли Іван Роман, надпоручники Парчаній та Гулянич, пор. Степан Вайда, полк. М. Колодзінський (начальник штабу), полк. В. Філонович, поручники І. Бабіля, Андрій Івашкович, Михайло Пуглик, Г. Барабаш та Р. Шухевич. Того ж дня Комендант Національної оборони С. Єфремов невдовзі після початку наступу угорських військ на напрямку Виноградів—Хуст разом із декількома колишніми старшинами Армії УНР утік із Карпатської України в Румунію¹¹¹. На думку деяких дослідників, майже весь Військовий штаб Карпатської Січі та частина членів ОУН, підпорядкованих ПУНу, виконуючи попередні вказівки Я. Барановського, під час оборони від угорського вторгнення покинули Закарпаття і вирушили закордон¹¹². Тому загальне командування військами Карпатської Січі 15—19 березня взяв на себе М. Колодзінський — ‘Гузар’, якому активно допомагав його ад’ютант З. Коссак — ‘Тарнавський’.

Новий комендант наказав провести загальну мобілізацію до КС. Тим часом ген. Прхала проголосив незрозумілий нейтралітет чеських військ та відмовився передавати зброю січовикам. Увечері 15 березня до Хуста прибув спеціальний посол угорського уряду, який передав президентові Карпатської України А. Волошину вимогу мирно відмовитися від влади на Закарпатті. Зі свого боку, німецький консул порадив членам Головної команди Січі капітулювати, мотивуючи це тим, що в умовах, коли на окупацію Карпатської України погодились Німеччина та Італія, будь-який спротив є марним. За свідченнями очевидців, у відповідь полк. М. Колодзінський сказав: «У словнику українського націоналіста немає слова “капітулювати”. Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити нас перед собою на коліна — ніколи!»¹¹³.

Після бою на Красному Полі 16 березня Колодзінський наказав спалити архів Головної команди Карпатської Січі, організував

¹¹¹ Стерчо П. *Карпато-Українська держава...* — С. 217; Штефан А. *Українське військо в Закарпатті* // *Вісті комбатанта*. — 1967. — Ч. 1. — С. 45.

¹¹² Веґеш М. *Організація Народної Оборони Карпатська Січ — збройні сили Карпатської України* // *Історія і політика*. — Т. 2. — С. 167; Ситник О. *Діяльність ОУН С. Бандери в Закарпатті перед утворенням УПА* // *Визвольний шлях*. — 1999. — Кн. 7. — С. 785.

¹¹³ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. — С. 557.

Жінки – члени Карпатської Січі. 1939 р.

евакуацію поранених та безпечний виїзд президента й уряду з території Карпатської України. Колодзінський планував разом із З. Коссаком перейти в Карпати і, спираючись на підтримку національно свідомого населення, організувати партизанську боротьбу проти окупантів. Однак здійснити це їм не судилося: невдовзі їх затримав угорський військовий підрозділ, і 19 березня вони та ще 15 січовиків були розстріляні в Солотвинських шахтах¹¹⁴.

Роман Шухевич і Петро Барабаш у час угорського нападу перебували при штабі Карпатської Січі у Великому Бичкові, що мав організувати основний центр опору угорським окупантам на Гуцульщині. 16 березня

угорські війська практично зайняли основні населені пункти — Рахів, Солотвино та Великий Бичків. У таких обставинах Р. Шухевич і Г. Барабаш намагалися зв'язатись із хустською групою Карпатської Січі, яка у складі старшин полк. Колодзінського, полк. Філоновича, сот. Тацинця, хор. І. Бутковського — 'Гуцула', пор. Сулятицького і чот. Є. Врецьони — 'Волянського' відступала у гори. Але дві групи Карпатської Січі були повністю відокремлені одна від одної угорськими військами. Тож Р. Шухевич з іншими січовиками відступив у Румунію. 19 березня румунська влада передала Угорщині 273 січовиків і 10 старшин, серед яких шестеро осіб були членами Генерального штабу¹¹⁵.

Майже чота січовиків під командуванням Івана Бутковського — 'Гуцула' 16 березня вела жорстокі бої з частинами угорської

¹¹⁴ Дад А. За волю і державність Срібної Землі // Коссак, Охримович, Тураш. — С. 86; Стебельський І. Шляхами молодості й боротьби. — С. 36–37; Федина В. Михайло Колодзінський — Гузар і Карпатська Україна // Карпатика. — Ужгород, 2000. — Вип. 7. — С. 233.

¹¹⁵ Ольжич О. Вояки — будівничі. — С. 57; Н. Н. Історія одного покоління // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 45. — С. 344.

армії під Хустом, прикриваючи відхід підрозділів Карпатської Січі та Генерального штабу на чолі з М. Колодзінським. Під час відступу до цього підрозділу поступово приєднувалися розпорошені січовики, і таким чином було сформовано нову сотню. Вона намагалася об'єднатися з бойовою групою М. Колодзінського, але, зустрівши опір ворожих військ, повернула на Тячів. Провівши бій, січовики через річку Тису перейшли до Румунії. Однак румунські прикордонники видали українських вояків угорським військам, і більшість із них опинились у концтаборах¹¹⁶.

Іршавську ділянку фронту від наступу угорських військ захищала сотня КС під командуванням Осипа Карачевського — 'Свободи'. 16 березня він отримав наказ від полк. М. Колодзінського обороняти, доки можливо, зайняті позиції, а потім відступати у Словаччину. В ході боїв сотня змушена була відійти у Волівський округ і згодом — на територію Гуцульщини. Інша група січовиків на чолі з пор. Ю. Лопатинським — 'Калиною' провела біля Перечина низку боїв з угорськими військами, а відтак перейшла у Словаччину¹¹⁷.

19 березня Карпатська Україна припинила організований військовий спротив угорській окупації. Члени ОУН С. Росоха, М. Крупа, О. Ворохта створювали в карпатських горах повстанські загони, які діяли між Великим Бичковим та Раховим. Зв'язок і координацію між окремими групами повстанців і Проводом ОУН у Хусті виконували Микола Петрук та Федір Хімчук. Невдовзі, з огляду на важкі умови партизанської боротьби, із повстанських загонів було звільнено молодих семінаристів, гімназистів і тих, хто бажав повернутись додому або не походив із Закарпаття. Через зв'язкових командир повстанського загону С. Росоха отримав наказ від Проводу ОУН у Хусті про своє відкликання та виїзд за кордон для іншої роботи. Після його від'їзду командування загonom перейшло до О. Ворохти. Активно проти встановлення угорської влади діяв повстанський загін у Волівській окрузі під командуванням відомого місцевого члена ОУН пор. Федора Тацинця — 'Крота' й О. Тарасюка. Після того, як угорська влада оголосила

¹¹⁶ Гуцул І. [Бутковський І.]. Остання сотня // Заповіт Срібної землі. — С. 119–126; Гіряк Л. На стежках історичних подій. — С. 152–154.

¹¹⁷ Свобода О. [Карачевський О.]. На відтинку Іршава // Заповіт Срібної землі. — С. 105–111; Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони. — С. 50; Яшан В. Полковник Михайло Колодзінський. — Нью-Йорк–Торонто, 1968. — С. 648.

амністію всім учасникам збройної боротьби, Ф. Тацинець повернувся до рідного села Келечина, де був заарештований і розстріляний. Повстанська боротьба окремими партизанськими загонами проти окупаційної влади в гірських районах Закарпаття тривала до середини травня 1939 р.¹¹⁸

Члени ОУН взяли активну участь у формуванні та подальшому розвитку Карпатської Січі. Однак, перебуваючи в керівництві Військового штабу, вони не змогли перетворити мілітарну організацію в регулярну армію. Заходами ОУН на ЗУЗ та при допомозі ПУНу можна було вирішити питання організації боєздатних, добре укомплектованих і споряджених збройних сил Карпатської України в 1938—1939 рр. Проте позиція ПУНу стосовно масового переходу польсько-чехословацького кордону, орієнтація на Німеччину, обмеження військових ініціатив оунівців на Закарпатті, мінімальна участь у військовому вишколі вояків Карпатської Січі не дали змоги реалізувати задум. У боях за незалежність Карпатської України загинуло декілька сотень членів Організації, чимало було розстріляно угорськими та польськими військами після завершення окупації Закарпаття, ще більше потрапило до угорських концтаборів і польських тюрем.

¹¹⁸ Попович Ф. Партизанка Карпатської Січі // Карпатська Січ. — С. 191–194; Химинець Ю. Тернистий шлях до України. — С. 373.